

Crna Gora

Zavod za školstvo

Nalazi Istraživanja u okviru Programa: “Poboljšanje čitalačke pismenosti putem poboljšanja kvaliteta procesa savladavanja čitanja i pisanja u I ciklusu osnovnoškolskog obrazovanja“

I. Uvod

Čitanje i pisanje su jezičke vještine na kojima se temelji obrazovanje. U Crnoj Gori proces opismenjavanja sistemski započinje polaskom u školu, na uzrastu 6 godina, razvija se i traje tokom cijelog života pojedinca.

Novija istraživanja pokazuju da su za razvoj vještine čitanja važne predčitalačke i čitalačke vještine, a da razvoj vještine čitanja započinje u drugoj godini života, a ne polaskom u osnovnu školu, kako se to dugo smatralo. U predčitalačke vještine ubrajaju se: funkcija i svrha pisanog jezika; pojmovi o tehničkim i dogovornim karakteristikama pisma; svijest o upotrebi glasovne strukture riječi u čitanju; grafo-foničko značenje koje se javlja između šeste i sedme godine života, a kod neke dece i ranije.

II. Polazna osnova

U sklopu bilateralnog razvojnog programa između vlada Crne Gore i Finske podržana je izrada instrumenta za procjenu vještine čitanja i pisanja koji je namijenjen nastavnicima. Zavod za školstvo je 2007. godine publikovao materijal pod nazivom Putokaz. Za potrebe kreiranja ovog materijala sprovedeno je istraživanje na uzorku od 298 učenika II razreda putem Instrumenta koji procjenjuje tri oblasti: fonološke, sposobnosti čitanja i pisanja. Rezultati ukazuju da 6% testirane populacije ima teškoće u ovladavanju vještinama čitanja i pisanja.

U JU OŠ „Savo Pejanović“ je 2010. godine urađena analiza interno-eksterne provjere znanja na kraju II ciklusa iz nastavnog predmeta Crnogorski jezik i književnost. Nalazi govore o tome da se učenici u dovoljnoj mjeri ne fokusiraju na zahtjeve u zadatku, daju nepotpune odgovore na konkretna i jasno postavljena pitanja, ne vode računa o pravopisu i gramatici, ne razlikuju riječi po postanku, kom književnom rodu pripada tekst, ne prepoznaju vrste riječi, antonime i sinonime.

Nakon sprovedenog MICS4 istraživanja 2013. godine na bazi dobijenih rezultata, UNICEF i MONSTAT su se opredijelili da za određene teme prodube korpus podataka i u tu svrhu je održano nekoliko fokus grupa. Među njima je bila Indeks razvoja u ranom djetinjstvu – pismenost i poznavanje brojeva. Preporuke su usmjerene na učenje kroz

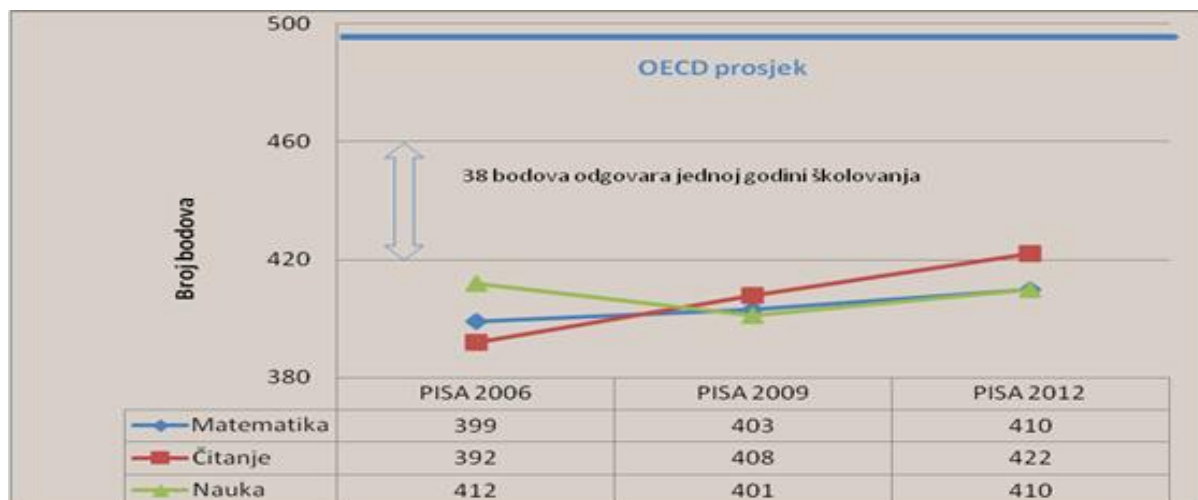
igru, ovladavanje sadržajima koji se odnose na simbole, korišćenje štampanog materijala za najfrekventnije riječi iz svakodnevnog života i komunikacije, stručno usavršavanje vaspitača i učitelja; izrada didaktičkog materijala za učenje slova i brojeva; metodologija rada u smjeru funkcionalnog znanja i umijeća.

U godišnjem izvještaju Nadzorne službe Zavoda za školstvo za predmetni program Crnogorski-srpski, bosanski, hrvatski jezik i književnost uočeni su nedostaci koji se odnose na organizaciju časa koja je usmjerena na sadržaje rada, a ne ciljeve; pristup radu na neumjetničkom tekstu koji nije dovoljno analitičan – izostaje temeljnije čitanje/slušanje i analiza neumjetničkog teksta; broj održanih časova dopunske i dodatne nastave u odnosu na planirano je manji, a njihovi efekti se rijetko analiziraju.

III. Problem i predmet Istraživanja

Rezultati PISA testiranja 2012. godine pokazuju da su prosječna postignuća naših učenika iz čitalačke pismenosti sljedeća: 2006. godina – 392 boda, 2009. godina – 408 bodova i 2012. godina – 422 boda. Osim toga, 80% nije uspjelo da riješi zadatke srednje težine. Prosječno postignuće na PISA testiranju 2012. godine iz oblasti naučne pismenosti je 410 bodova, a rezultati pokazuju da nije ostvaren napredak u oblasti naučne pismenosti koja je u direktnoj sprezi sa čitalačkom.

Slika 1: PISA

U procesu izvođenja početne nastave čitanja i pisanja mogu se prepoznati tri povezane komponente: pripremni period, period početnog analitičko-sintetičkog čitanja i pisanja i period usavršavanja čitanja i pisanja. Pravilno postavljena početna nastava čitanja i pisanja uspjeh je za savladavanje ostalih nastavnih predmeta tokom cjelokupnog školovanja pojedinca. Međutim, uočava se nesklad između književnih i jezičkih ciljeva u programima, te da su književni ciljevi visoko postavljeni. Praksa govori da jedan broj učenika pokazuje određena odstupanja u savladavanju vještina čitanja i pisanja. Pretpostavka je da korijen ovih teškoća proizilazi iz toga što nastavnici ne prepoznaju da jedan procenat učenika ima teškoće u ovladavanju vještinama čitanja i pisanja te im ne prilagođava nastavu shodno njihovim potrebama. Potrebno je preko metodskih instrukcija ukazati nastavnicima kako mogu reorganizovati nastavu u cilju poboljšanja kompetencija učenika.

IV. Komponente Istraživanja

1. *Komponenta: Utvrđivanje karakteristika predčitalačkih vještina u I razredu, čitalačkih vještina u II razredu i pisanju u III razredu*
2. *Komponenta: Analiza rezultata dece na interno-eksternoj provjeri znanja*

V. Pravci i metodologija intervencije Programa

Kao prvo, sprovedeno je ispitivanje karakteristika dece u I ciklusu osnovnog obrazovanja što podrazumijeva: detektovanje i opis svojstva predčitalačkih vještina u I razredu, čitalačkih vještina u II razredu, pisanja i razumijevanja pročitano u III razredu.

U svrhu procjene se kao polazni instrument koristio Putokaz koji je standardizovan u skladu s aktuelnom situacijom, dakle modifikovan i prilagođen da bi se dobile karakteristike dece koje se odnose i dovode u vezu sa ciljevima programa opismenjavanja.

Bilo je potrebno uraditi dvije vrste testova. Test za procjenu dece u I razredu, koji se zadavao individualno. Nakon toga testovi za decu u II i III razredu koji su se zadavali grupno. Odabrano je 5 pilot škola za sprovođenje Ispitivanja i dalju primjenu novodefinisane metodologije. U svakoj od 5 škola se po principu slučajnog uzroka biralo po jedno odjeljenje I, II i III razreda u kojem su deca testirana: individualno i grupno.

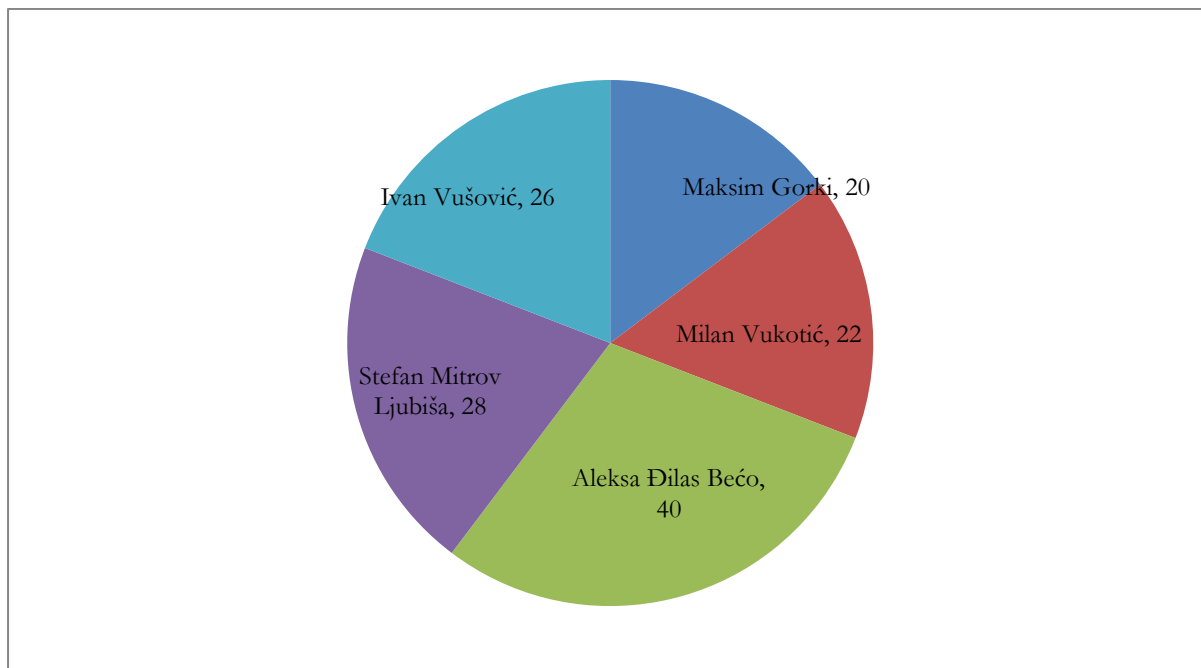
U pitanju su osnovne škole: „Maksim Gorki“, Podgorica, „Milan Vukotić“, Golubovci, „Aleksa Đilas Bećo“, Mojkovac, „Stefan Mitrov Ljubiša“, Budva, „Ivan Vušović“ Nikšić.

VI. Nalazi

- Nalazi: Utvrđivanje karakteristika predčitalačkih vještina u I razredu*

Ukupan broj učenika - opservirane dece u I razredu iz osnovnih škola je 136.

Grafikon 1: Broj dece

Polazna osnova Instrumenta korišćenog prilikom individualne opservacije dece su bili zadaci iz „Putokaza“ primjereni za uzrast učenika koji pohađaju I razred osnovne škole, razvojno i obrazovno. Tom prilikom se posmatralo:

1. Razlaganje riječi na slogove - ukazuje na teškoće u rastavljanju riječi na zvučne elemente kakvi su slogovi;
2. Imenovanje prvog glasa u riječi – ukazuje na strukturalne greške – ne prepoznavanje glasa kao cjeline i ne definiše na način na koji se očekuje već djeluje kao da ih čuje objedinjene;
3. Prepoznavanje glasova u riječi – njihov broj odražava prisustvo osećaja da se riječi sastoje od glasova, odnosno ukazuje na vještinu razdvajanja riječi na glasove;
4. Imenovanje posljednjeg glasa u riječi – upućuje na strukturalne greške, a što govori o teškoći doživljaja riječi kao cjeline...

Slika 2 a i 2 b: zadaci iz Putokoza za I razred

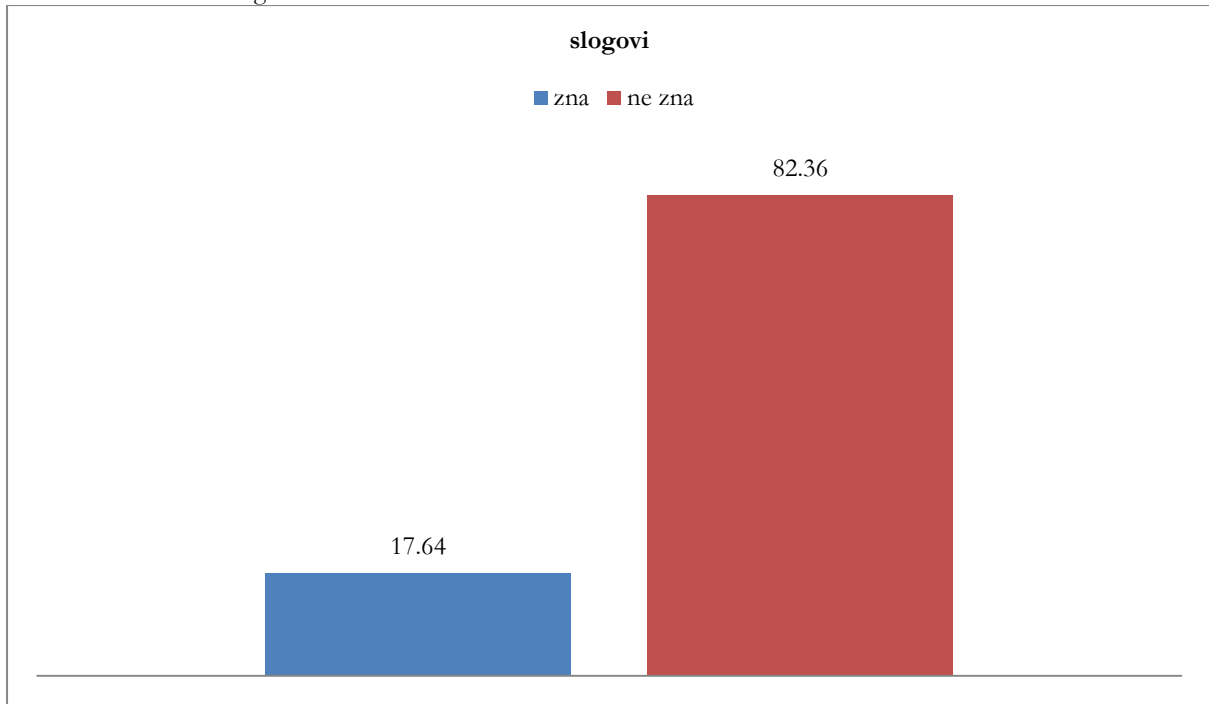
Zadatak 1C: Imenovanje poslednjeg glasa u riječi

primjer			
1.		5.	
2.		6.	
3.		7.	
4.		8.	

Zadatak 1B: Imenovanje prvog glasa u riječi

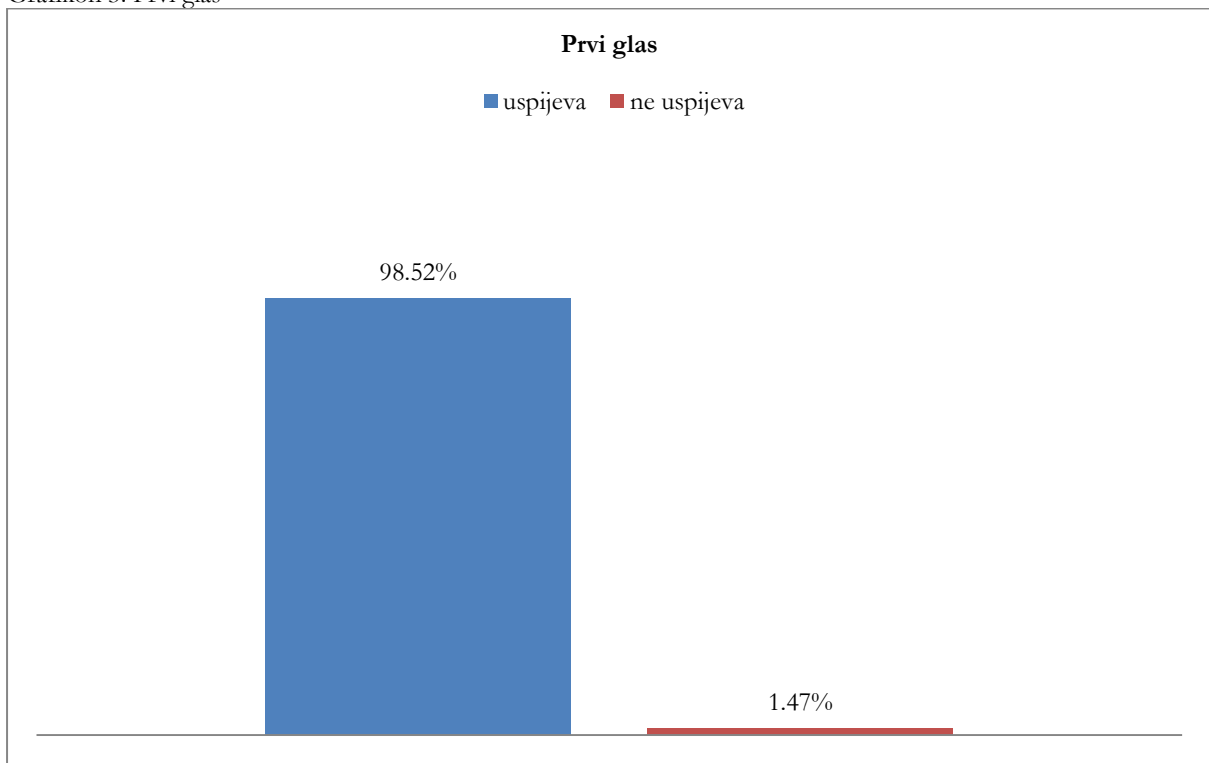
primjer			
1.		5.	
2.		6.	
3.		7.	
4.		8.	

Grafikon 2: Rezultat slogovi

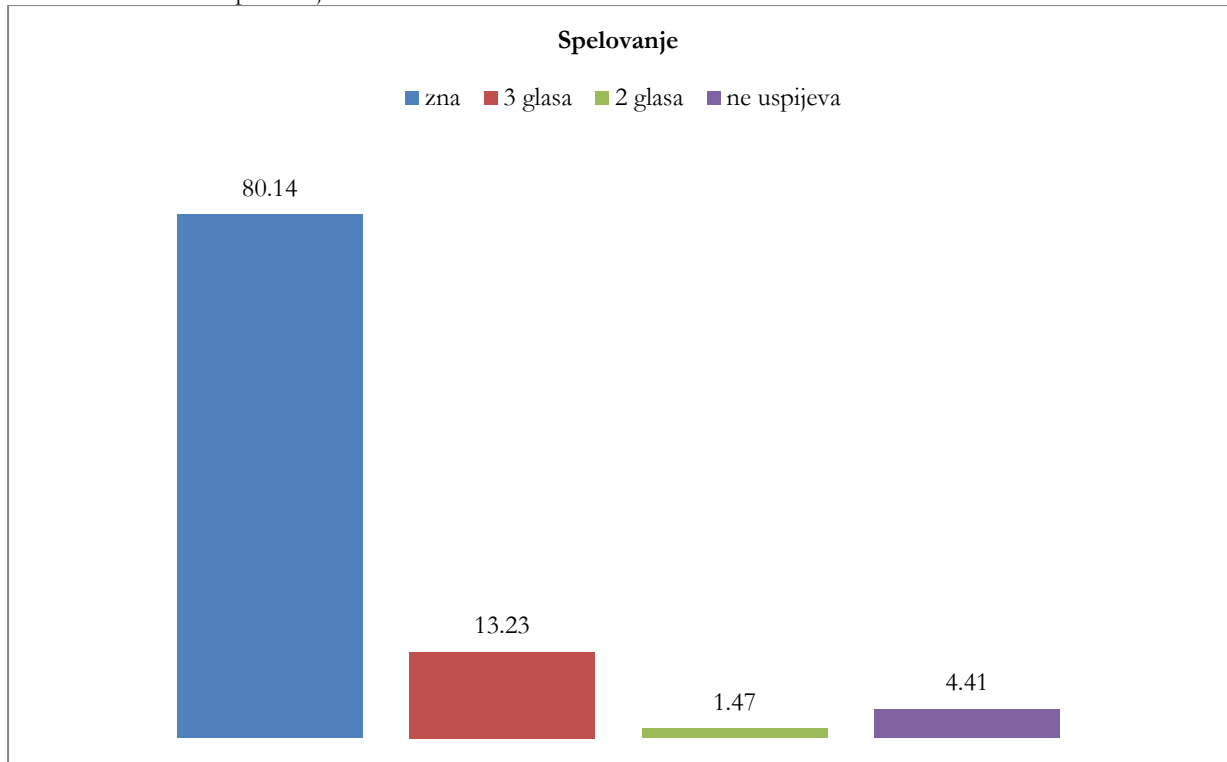
Zapaženo je da značajan broj dece još uvijek ne vlada konceptom povezivanja glasova u slogove, slogova u riječi što govori o neprepoznavanju fonološke strukture i elemenata koji čine riječi i rečenice.

Grafikon 3: Prvi glas

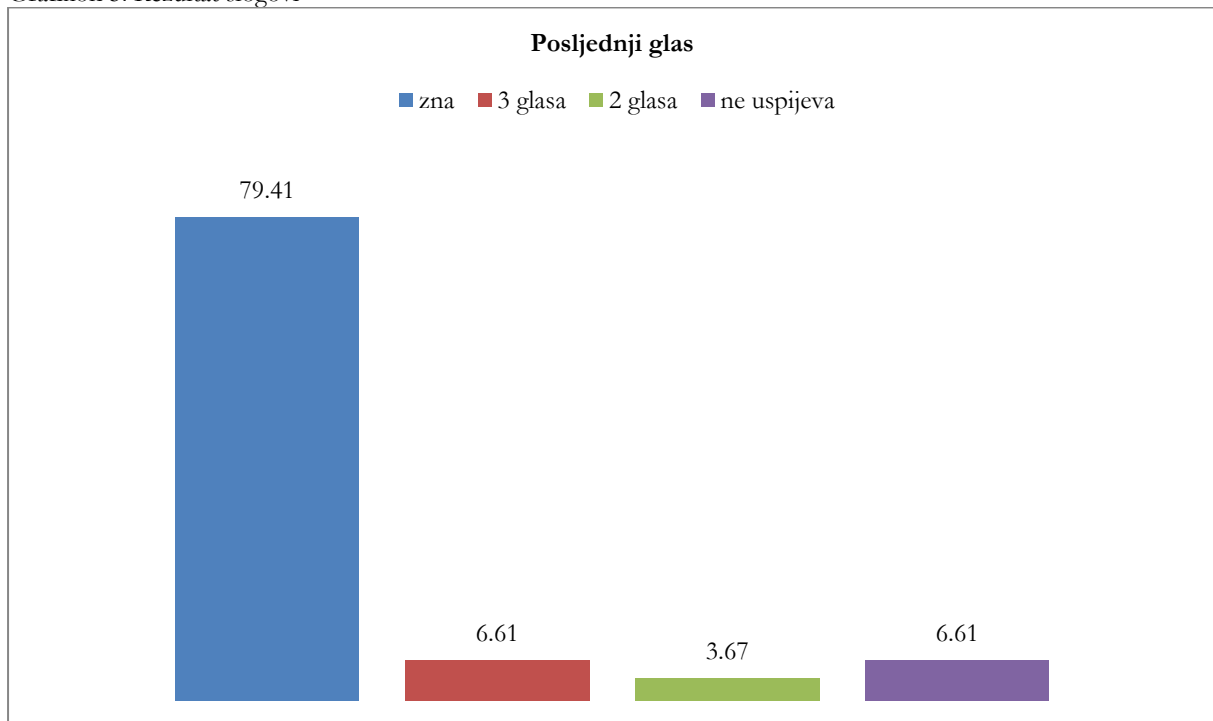
Rezultati nam govore da деца u značajnom broju vladaju izdvojenim simbolima, odnosno da je postignut ishod učenja.

Grafikon 4: Rezultat spelovanje

Nalazimo da većina dece prepoznaje glasove u riječi, ali da nije zanemarljiv broj onih koji imaju poteškoće u razumijevanju da se riječi sastoje od glasova – skoro 20%.

Grafikon 5: Rezultat slogovi

Podaci ukazuju da деца u značajnom broju prepoznaju izdvojene simbole, bez obzira na redosljed, ali i da nezanemarljiv broj njih ima strukturalne teškoće u doživljaju riječi kao cjeline, tj. prepoznavanju njenog završetka – njih nešto preko 20%.

ii. Nalazi: Utvrđivanje karakteristika čitalačkih vještina u II razredu

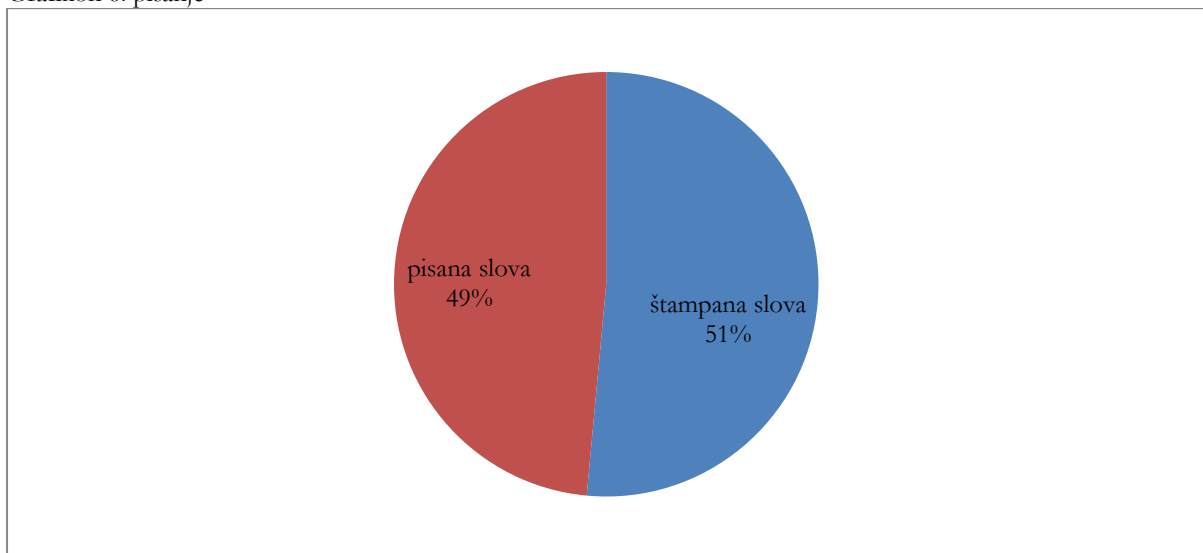
Instrument za decu u II razredu je koncipiran po formi testa za koji su kao polazna osnova korišćeni zadaci iz „Putokaza“ standardizovani za ove potrebe. Instrument se zadavao grupno. Tokom grupnog zadavanja instrumenta posmatralo se umijeće dece da čitaju kratku riječ, razumiju pročitano, zapišu sa razumijevanjem pročitano, odnosno njihov vizuelni kapacitet, sposobnost predviđanja i sl. Uzorak je činilo 136 dece.

Slika 3: zadaci iz Putokaza za II razred – dopuni rečenicu na osnovu slike

Prvo zapažanje jeste da učenici još uvijek ne diferenciraju štampana i pisana slova.

Grafikon 6: pisanje

Potom, u zadatku da na osnovu slike dopune rečenicu dobijamo da 41.91% do 49.26% učenika nijesu pisali veliko slovo na početku rečenice (3. i 4. rečenica). Najbolji rezultati su kod treće rečenice – 66.91% uspešnosti. Pokazalo se da 19.11% učenika ne koristi veliko slovo na početku rečenice, a da 14.70% ne piše tačku na kraju rečenice. Potom, imamo 4.41% učenika sa tri i više netačnih odgovora, 3.67% sa dva netačna odgovora, a primjećeno je da 0.73% piše riječi kao u ogledalu.

Tabela 1: Dopuni rečenicu

Dopuni rečenicu	Tačno		Netačno		Djelimično tačno		Nema odgovor		Pisanje velikog slova		Dopunjeno sa 2 riječi	
	uč.	%	uč.	%	uč.	%	uč.	%	uč.	%	uč.	%
Napolju pada...	128	94.11	6	4.41	0	/	2	1.47	17	12.5	0	/
Mačka _____.	116	85.29	15	11.02	0	/	3	2.20	8	6.06	6	4.41
_____ plivaju	91	66.91	34	25	0	/	6	4.41	57	41.91	7	5.14
_____ skače.	122	89.70	9	6.61	0	/	6	4.41	67	49.26	3	2.20
Mačka lovi ...	121	88.97	10	7.35	1	0.73	7	5.14	14	10.29	1	0.73
Ptica je na _____.	105	77.20	22	16.17	0	/	6	4.41	12	8.82	0	/
Riba je u _____.	128	94.11	2	1.47	0	/	6	4.41	9	6.61	1	0.73
Ispred psa je _____	118	86.76	11	8.08	1	0.73	6	4.41	4	2.94	0	/

U zadatku čija je svrha utvrđivanje nivoa čitanja i razumijevanja kratke priče, zadata je priča u 5 slika:

Đeca se igraju u parku.
Počinje da pada kiša.
Đeca ne žele da idu kući.
Sakrila su se od kiše ispod olistalog drveta.
Kada kiša prestane da pada nastaviće s igrom.

U skladu sa slikama đeci su postavljena sljedeća pitanja: *Đe su se đeca igrala? Što je prekinulo njihovu igru? Đe su se đeca sakrila od kiše? Što misliš, zašto đeca ne žele da prekinu igru? Što bi ti uradio u ovoj situaciji?*

Dobili smo da je stepen uspješnosti odgovora na pitanje broj 1. od 66.66% u jednoj školi do 100% u dvije škole. Odgovor na 3. pitanje je u rasponu od 50% do 83.33%. Posebno su nam bili zanimljivi odgovori na 4. i 5. pitanje obzirom da se ne nalaze u samom tekstu. Tako je na 4. pitanje tačan odgovor dalo 19.23% do 54.17%, a na 5. pitanje 21.87%. do 56.66% učenika. Ovo nam govori o kapacitetu opšteg razumijevanja i istovremene obrade informacija i šire percepcije; o kvalitetu donošenja odluke na osnovu prethodno napisanog u priči, posebno socio-emocionalnih vještina i umijeća iskustvenog snalaženja u novim situacijama. Ilustracije radi, predstavljamo najčešće odgovore na peto pitanje: 39.70%: Otišao/la bih kući: 54; Nastavio /la bih da se igram: 16.17%.

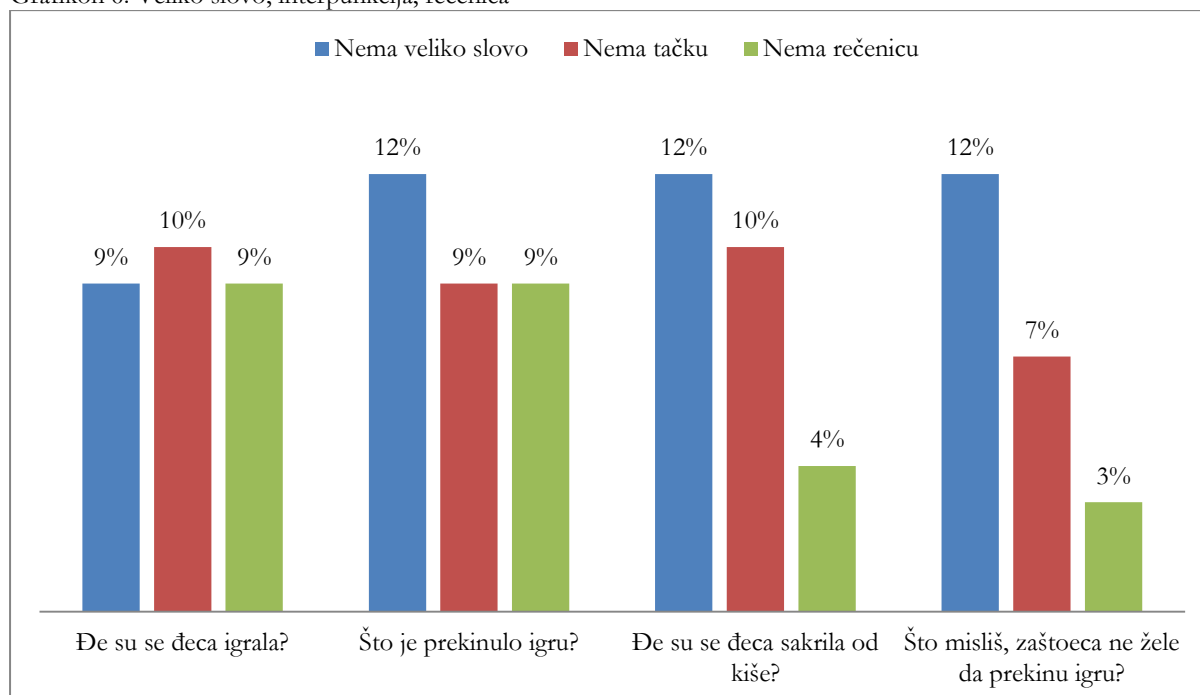

Tabela 2: Čitanje i razumijevanje kratke priče – II razred

Br. odgovora	Tačan odgovor		Netačan odgovor		Nepotpun odgovor		Nema odgovor		Nema veliko slovo		Nema tačku		Nema rečenicu	
	uč.	%	uč.	%	uč.	%	uč.	%	uč.	%	uč.	%	uč.	%
Đe su se deca igrala?	120	88.23	5	3.67	2	1.47	1	0.73	12	8.82	13	9.55	12	8.82
Što je prekinulo igru?	129	94.85	4	2.94	9	6.61	1	0.73	16	11.76	12	8.82	12	8.82
Đe su se deca sakrila od kiše?	83	61.02	13	9.55	32	23.52	4	2.94	16	11.76	13	9.55	6	4.41
Što misliš, zašto deca ne žele da prekinu igru?	55	40.44	36	26.47	34	25	10	7.35	16	11.76	9	6.61	4	2.94

U pogledu kvaliteta pisanja odgovora u odnosu na pojedine rečenice zapaža se nezanemarljiv izostanak velikog slova, tačke na kraju rečenice, odnosa prema formiranju rečenice. Ovo govori o postojanju pokazatelja koji mogu ukazivati na prisustvo elemenata disleksije i disgrafije. U pitanju su: greške povezivanja riječi u rečenici, neispravna interpunkcija i sl.

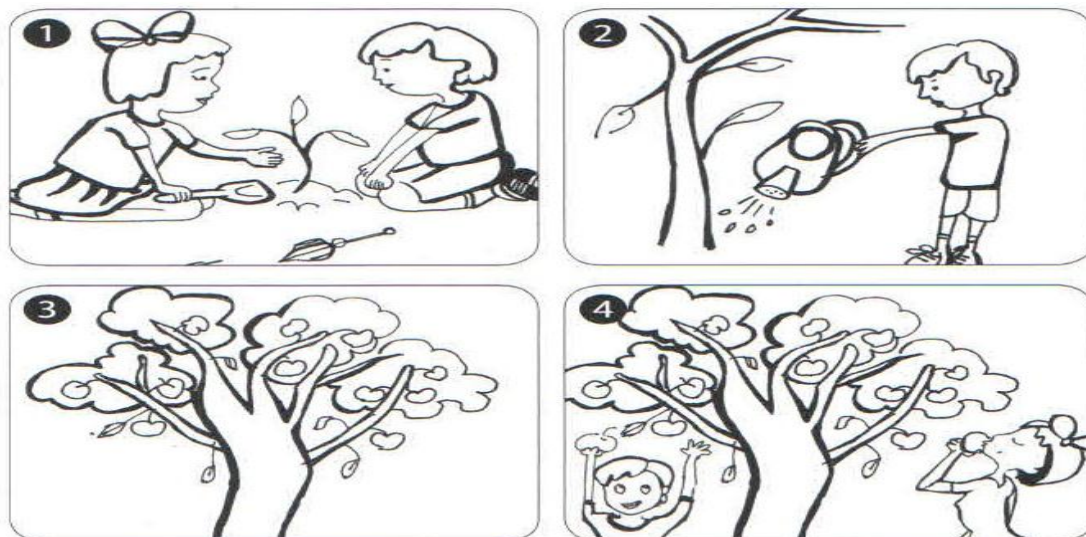
Grafikon 6: Veliko slovo, interpunkcija, rečenica

iii. *Nalazi: Utvrđivanje karakteristika čitalačkih vještina u III razredu*

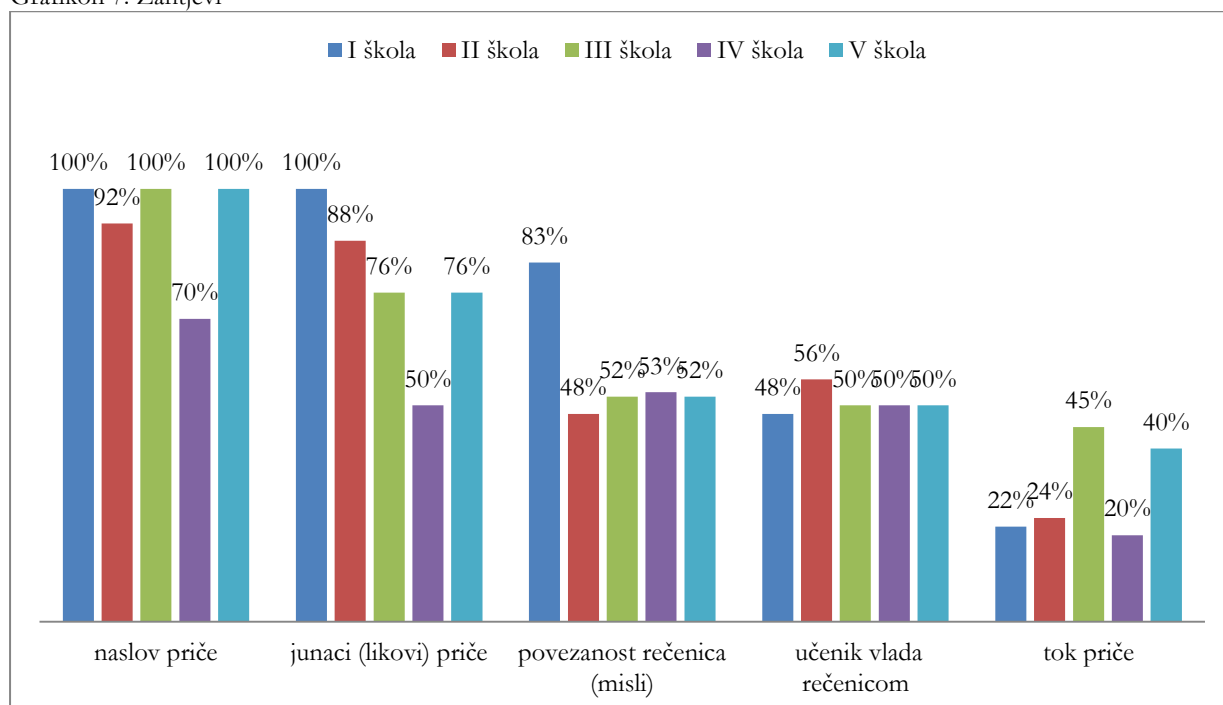
Testovi za decu u III razredu su se takođe zadavali grupno, a obuhvaćeno je 400 učenika. Takođe su birani kalendarski, razvojno i obrazovno primjereni zadaci. Tokom primjene se posmatralo umijeće učenika/ce da pročita i razumije ono što je pročitao/la, zapiše ono što je pročitano i piše kratku priču na osnovu zadatih slika. Cilj je bio detektovanje i opis svojstava pisanja i razumijevanja pročitano.

Slika 4: zadaci iz Putokaza za III razred – priča u slici

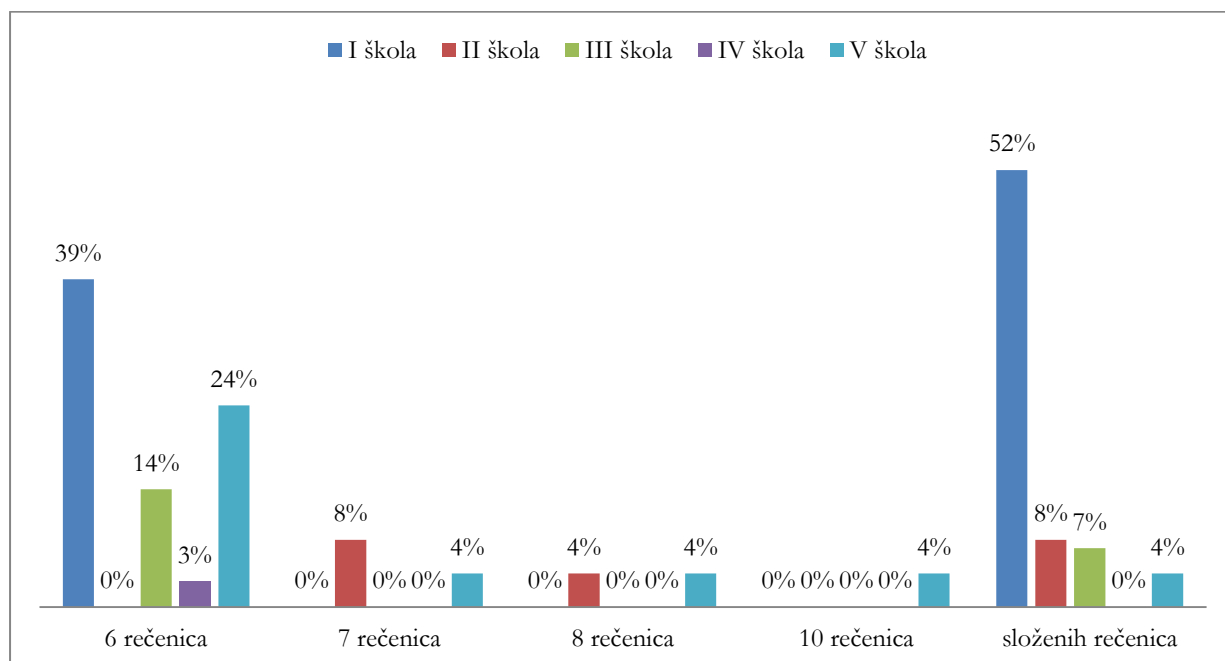
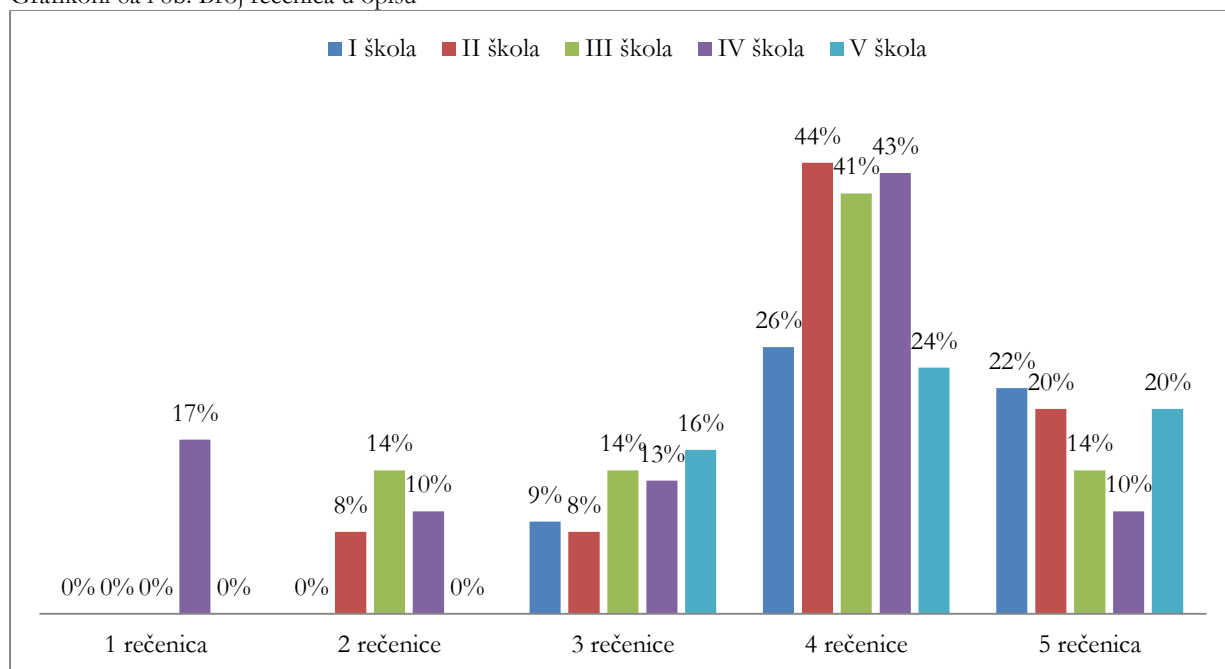
Zahtjevi su se odnosili na: naslov, junake (likove) priče, povezanost rečenica (misli), jasno kazivanje misli, način na koji učenik vlada rečenicom, kako razvija i prati tok priče.

Grafikon 7: Zahtjevi

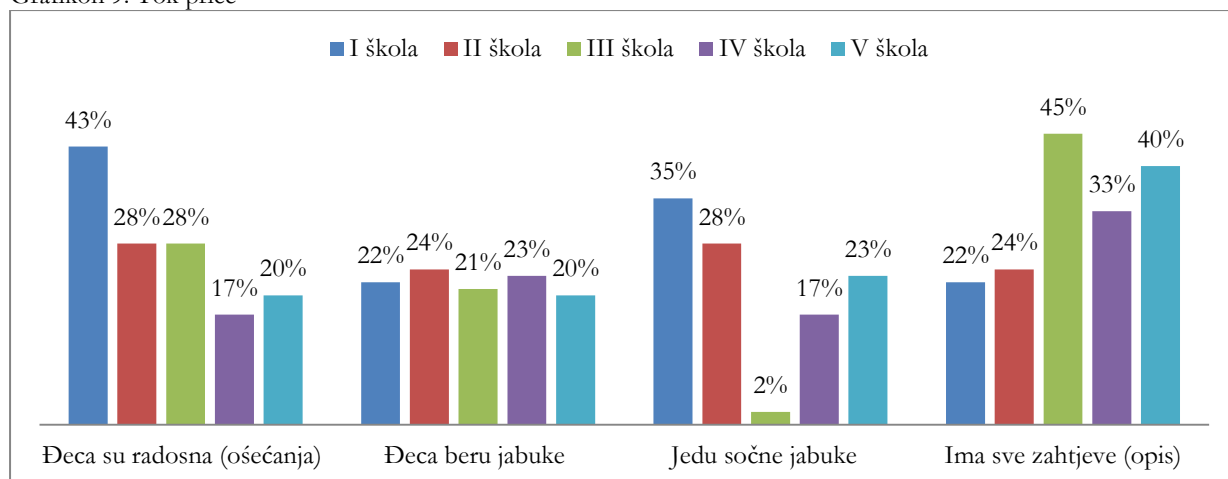
Podaci pokazuju da učenici pokazuju vještinu povezanosti rečenice od 48%. od 82.60%. Njih 21% do 40% je napisalo jasnu priču, a 5 - 10% je u potpunosti ispunilo zahtjev. Učenici su u sastavu pisali najviše od četiri do šest rečenica za priču od četiri slike: jednu rečenicu u uvodu, dvije u razradi i jednu u zaključku, a u jednoj školi do 43% učenika napisalo je samo po jednu rečenicu (jedna slika, jedna rečenica). Očekivani zahtjev za priču na osnovu četiri slike je najmanje 8 rečenica. Najčešće su pisali 4- 6 rečenica (o onome što vide), a očekivanih 8 rečenica je uradio samo 1 učenik u jednoj školi.

Grafikoni 8a i 8b: Broj rečenica u opisu

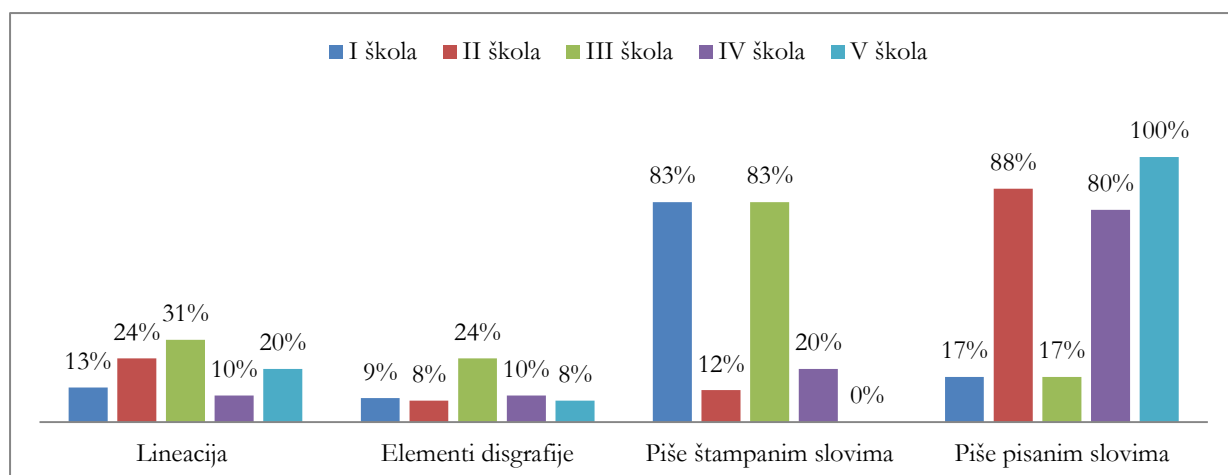
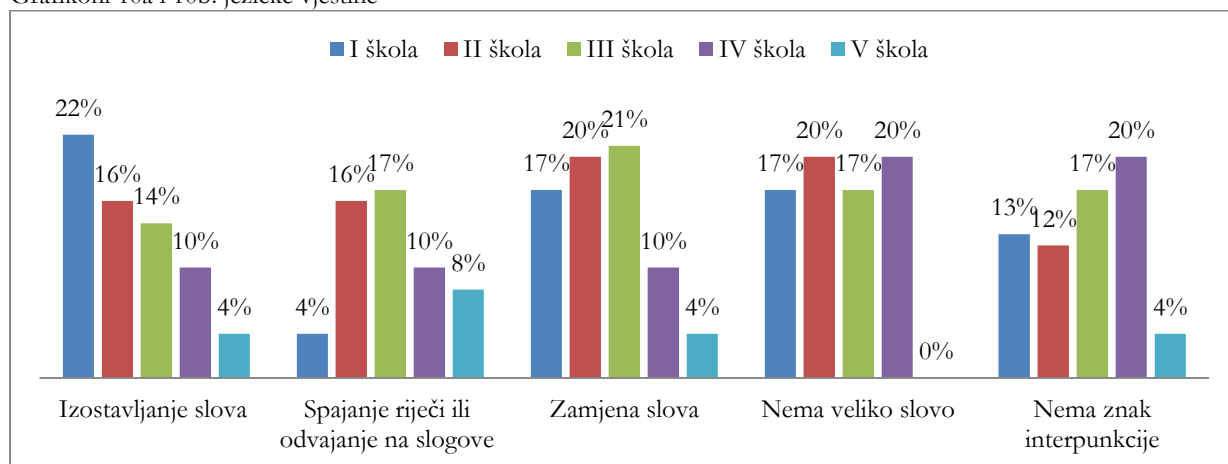
Kod opisa osećanja i opisa de treba da dođe do izražaja mašta i bogatstvo rječnika, kao rezultat se javlja 4, 5, 6 i 7 rečenica. Procenat od 30% do 44% se javlja kada učenik uvodi čitaoca u dalji tok priče. Procenat učenika koji kazuju na radnju je od 16,66% do 34,78%.

Grafikon 9: Tok priče

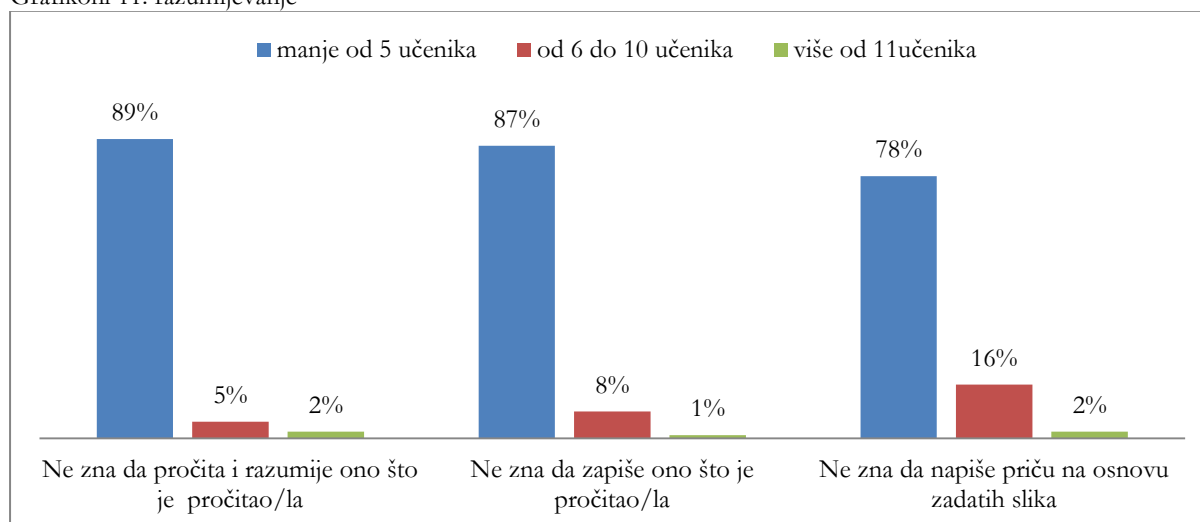
Osim toga orijentisali smo se na utvrđivanje jezičkih vještina. Nalazi značajno upućuju na postojanje teškoća čitanja i pisanja koje su vidljive u izostavljanju slova, prisustvu spajanja riječi ili odvajanje na slogove, te zamjeni slova. Poteškoće su uočene i kada je u pitanju jasnoća izvođenja pisanja. Naime, vidljiva je nesigurnost u pisanju, nedovoljna ovladanost finom grafomotorikom, neodlučnost u pisanju u nizu, i sl. Međutim, uočeno je i prisustvo nepoznavanja gramatičkih pravila: upotreba velikog slova, znaka interpunkcije. Takođe, i neizdiferenciranost upotebe štampanih i pisanih slova.

Grafikoni 10a i 10b: jezičke vještine

U grafikonu koji slijedi su predstavljena svojstva pisanja i razumijevanja pročitano posmatrana u odnosu na umijeća učenika da pročita, razumije, zapiše pročitano i piše kratku priču na osnovu zadatih slika, a koji govore o nemalom broju učenika koji imaju poteškoće koje se odnose na ono što se definiše kao čitalačka pismenost.

Grafikoni 11: razumijevanje

U svrhu utvrđivanja nivoa čitanja i razumijevanja kratke priče zadat je tekst “Roda”.

Roda

U jesen neke ptice lete na jug. Tamo im je toplije. Jedna roda nije pošla na jug sa svojim jatom. Ona je stara i nema snage da leti tako daleko. Bato je uzeo rodu i stavio je u štalu. U štali je toplo. Hranio je i pojiio. Ponekad bi Bato ulovio žabu. To je za rodu bila prava gozba. Kad god je bilo lijepo vrijeme, roda je izlazila iz štale i lećela po dvorištu. Na krovu Batove kuće napravila je gnijezdo. Znaš li da rode prave gnijezda na krovovima kuća? Tako je naša roda preživjela jednu hladnu zimu. U proljeće će stići njeno jato.

U odnosu na tekst postavljana su sljedeća pitanja: 1. Āe neke ptice lete? 2. Ko nije sa svojim jatom pošao na jug? 3. Zašto roda nije pošla na jug? 4. Āe je roda prezimila? 5. Ko je brinuo o rodi? 6. Što roda najviše voli da jede? 7. Znaš li Āe rode prave gnijezda? 8. Kad stiže njeno jato?

Tabela koja slijedi ukazuje na kvalitet odgovora.

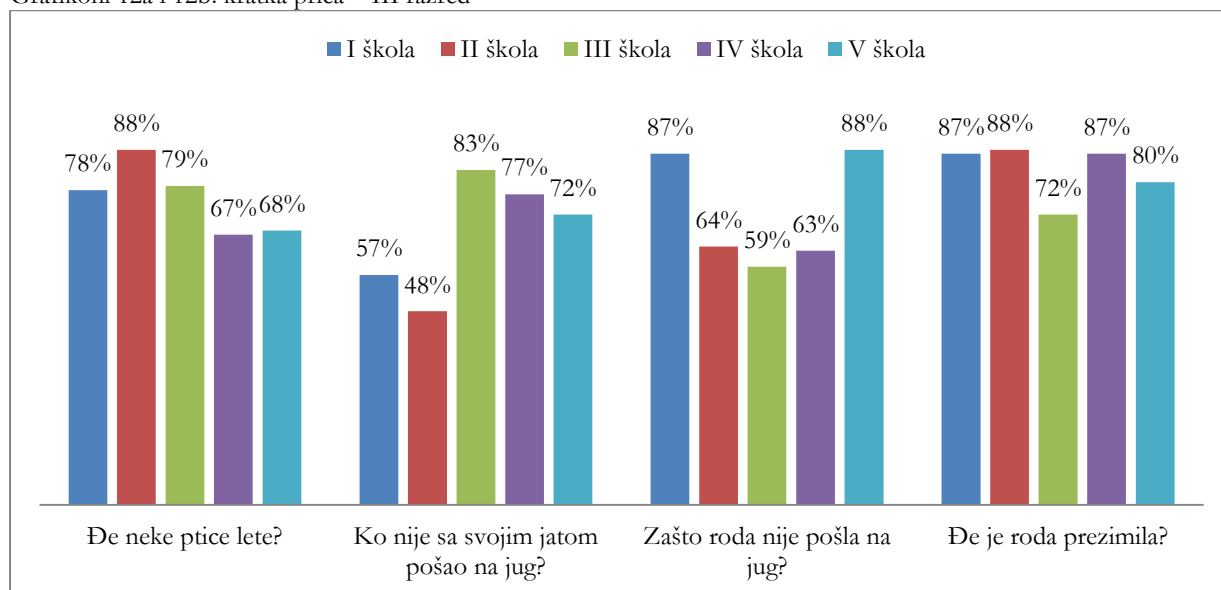
Tabela 3: Āitanje i razumijevanje kratke priče – III razred

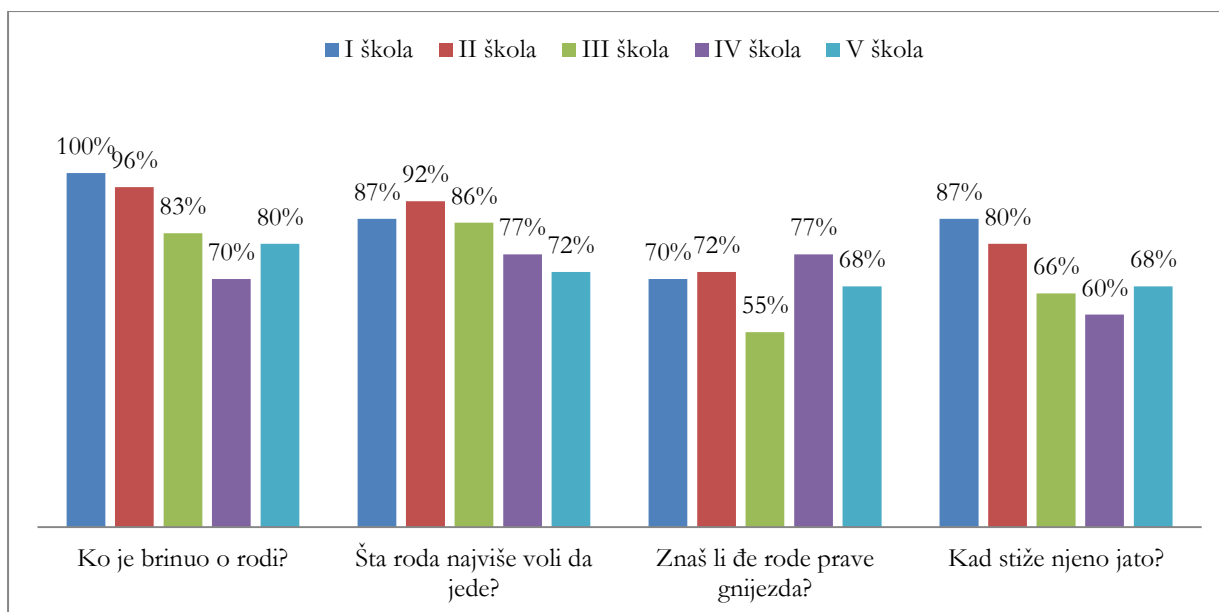
Pitanja	TaĀno	NetaĀno	DjelimiĀno taĀno	Nema veliko slovo	Nema taĀku	Nema odgovor	Nema reĀenicu
1. Āe neke ptice lete?	100 (75.75%)	4 (3.03%)	9 (6.81%)	3 (2.27%)	15 (11.36%)	0	3 (2.27%)
	18 (13.63%)						
2. Ko nije sa svojim jatom pošao	90 (68.18%)	8 (6.06%)	18 (13.63%)	6 (4.54%)	18 (13.63%)	0	6 (4.54%)
	16						

na jug?	(12.12%)						
3. Zašto rođa nije pošla na jug?	94 (71.21%)	9 (6.81%)	40 (30.30%)	4 (3.03%)	18 (13.63%)	0	7 (5.30%)
4. Āe je rođa prezimila?	109 (82.57%) 9 (6.81%)	13 (9.84%)	5 (3.78%)	12 (9.09%)	35 (26.51%)	1 (0.75%)	8 (6.06%)
5. Ko je brinuo o rođi?	112 (84.84%) 6 (4.54%)	11 (8.33%)	3 (2.27%)	16 (12.12%)	30 (22.72%)	1 (0.75%)	9 (6.81%)
6. Što rođa najviše voli da jede?	109 (82.57%) 12 (9.09%)	9 (6.81%)	4 (3.03%)	4 (3.03%)	30 (22.72%)	4 (3.03%)	10 (7.57%)
7. Āe rode prave gnijezda?	90 (68.18%) 12 (9.09%)	19 (14.39%)	8 (6.06%)	5 (3.78%)	24 (18.18%)	4 (3.03%)	10 (7.57%)
8. Kad stiže njeno jato?	94 (71.21%)	11 (8.33%)	2 (1.51%)	11 (8.33%)	22 (16.66%)	3 (2.27%)	8 (6.06%)

Na pitanje broj 5. potpuno tačan odgovor je dalo 84.84%učenika - , a na pitanja broj 2 i 7. njih 68.18% učenika. Pretpostavka je da su se kod ovih pitanja učenici oslanjali na znanje iz predmetnog programa Poznavanje prirode i društva, a nijesu se koristili informacijama iz ponuđenog teksta. Iz dobijenih rezultata se zapazilo da 26.51% učenika nema tačku na kraju rečenice, a 12.12% ne piše veliko slovo pri pisanju imena (u okviru petog pitanja se u odgovoru zahtijevalo pisanje imena Bato). Osim ovih pojavilo se i niz zanimljivih zapažanja poput zamjena: Sete u jug - umjesto Lete na jug, spajanje riječi, dodavanje sloga prethodne riječi, da dijete praznoslovi, izostavlja riječ.

Grafikoni 12a i 12b: kratka priča – III razred

iv. Nalazi: Analiza rezultata dece na interno-eksternoj provjeri znanja

Usljedila je analiza rezultata interno-eksterne provjere znanja u I ciklusu za predmetni program Crnogorski-srpski, bosanski i hrvatski jezik i književnost. Iz teksta su analizirani zadaci koji su procjenjivali vještine čitanja, pisanja, razumijevanja pročitanog i primjenu interpunkcije (4., 5., 6., 7., 12. i 13.).

LIJEPI KARANFIL

Nekad davno živjeli su kralj i kraljica koji su imali malog sina. On je imao moć da pretvori u stvarnost sve što zamisli. – Kad beba ostane sama – rekao je dvorski kuvar – uzeću je i odnijeti daleko, daleko.

– Momče - rekao mu je kuvar kad je princ malo porastao – želim jednu raskošnu palatu s mnogo soba i puno blaga. Lijepo bi bilo da poželiš drugaricu svojih godina koja bi ti pravila društvo.

Dječak je glasno ponovio kuvarevu želju i koliba se pretvorila u raskošnu palatu, a dobio je i drugaricu s kojom je odmah počeo da se igra.

Jednoga dana na dječakovo rame sletje ptičica koja mu je ispričala ko je i kako je tu dospio.

– Želim da se vratim kući. Hoćeš li i ti sa mnom? – upitao je princ drugaricu.

– Ne, ne znam što ću raditi u dvorcu u kojemu nikoga ne poznajem – odgovori ona.

Princ je pretvori u karanfil i ponese sa sobom. Kuvara je pretvorio u psa lutalicu. Pošto je stigao kući, princ se predstavio kralju, svome ocu, i ispričao mu je kako je saznao istinu. Karanfil je pretvorio opet u devojčicu. Poslije nekoliko godina princ i njegova lijepa, sada odrasla drugarica, vjenčaše se, a na svadbu su pozvali i zečice i ptičice.

Zadaci:

4. Koji bi još naslov odgovarao tekstu koji si pročitao/pročitala? 1. Pas lotalica. 2. Zečevi i ptičice. 3. Prinčeva moć.

5. A) Ko je odveo dječaka u šumu? B) Zašto je to uradio?

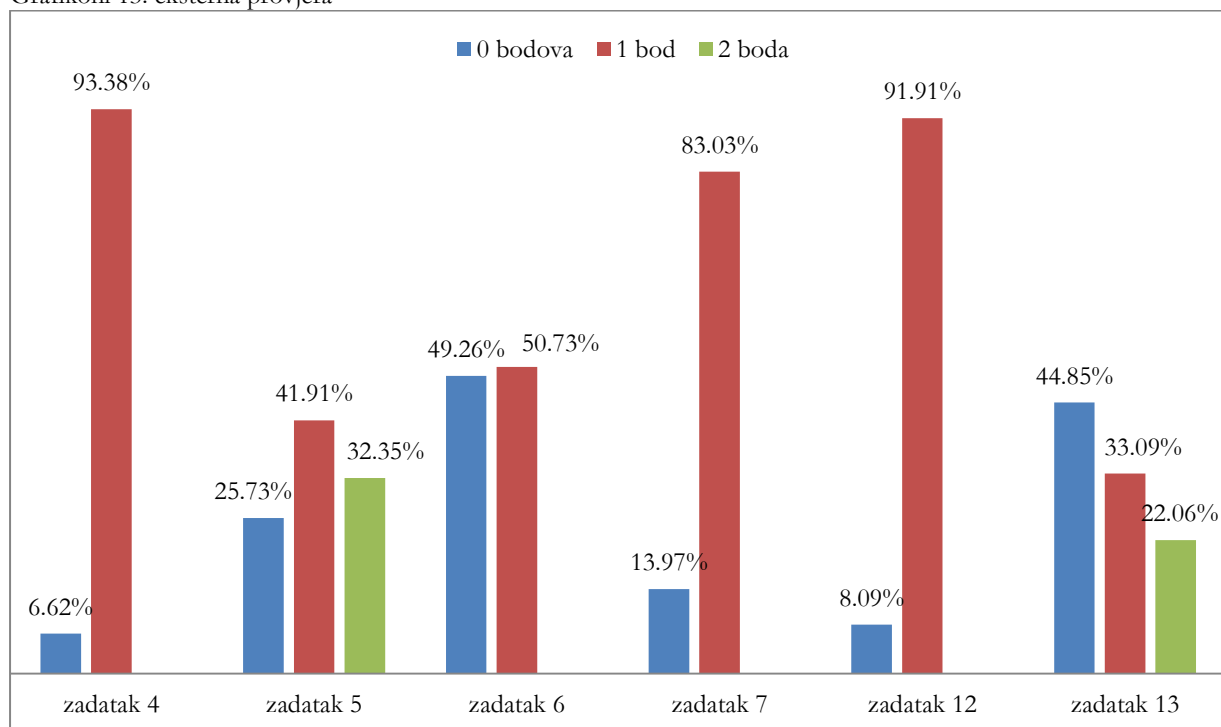
6. Od koga je dječak saznao da je princ? 1. Od drugarice. 2. Od kuvara. 3. Od ptice.

7. Š to je bilo s prinčevom drugaricom na kraju bajke? 1. Ostala je da živi u kolibi. 2. Princ je pretvorio u cvijet. 3. Postala je princeza.

12. Upiši dvotačku i zareze đe je potrebno: U šumi su živjeli vukovi, jelena, lisice, začevi i ostale životinje.

13. Pažljivo pročitaj tekst. Sa TRI do PET rečenica završi bajku.

Grafikoni 13: eksterna provjera

Prva četiri zadatka procjenjuju sposobnost čitanja dužeg teksta sa razumijevanjem, uočavanje, istrajnost u čitanju teksta, pamćenje bitnih činjenica, pisanih sadržaja s akcentom na radnje i dešavanja u njima koje zahtijevaju da koriste tekst i da se prema njemu postave kao izvoru informacija. U okviru zadatka 4. se posmatra učenikova sposobnost sažimanja i shvatanja suštine priče na način da se traži da odaberu jedan od od tri ponuđena naslova. Putem zadatka 5. se cijeni percepcija toka priče. U zadacima 6. i 7. treba da od ponuđena tri odaberu tačan odgovor na pitanja koja se odnose na ključna dešavanja u priči.

Na ovaj način se pokazuje visok stepen uspješnosti u odnosu na sposobnost sažimanja i shvatanja suštine pokazuje, ali i indicira procenat onih koji pokazuje poteškoće – 6.62%. Potom, percepcija toka priče je kolebljiva (zadatak 5.), čak je dosta visok procenat onih

bez uspjeha 25.73%. Kada je riječ o umijeću da se ukaže na ključna dešavanja u priči, njih 13.7% ne daje primjeren odgovor (zadatak 7).

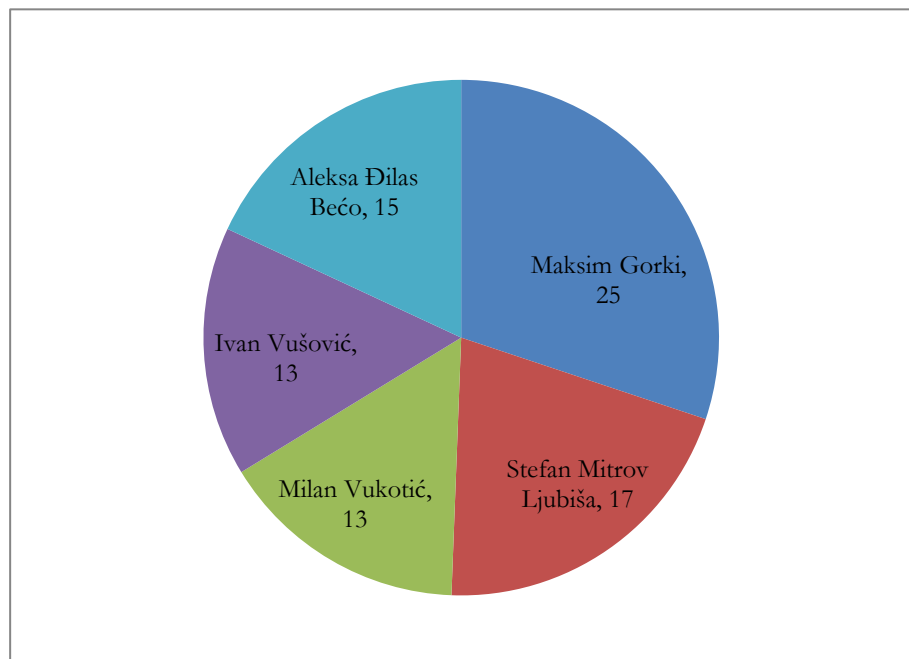
Učenici su pokazali visok stepen usvojenosti znakova interpunkcije (dvotačke i zapete) koja je ocjenjivana u okviru zadatka 12.

Posljednji zadatak 13. je najkompleksniji jer se odnosi na dovršavanje priče. Bodovan je sa: 2 boda – ako je učenik napisao od 3-5 rečenica gramatički i pravopisno napisanih koje predstavljaju kraj započete bajke; 1 bod – učenik je napisao kraj priče, ali je napisao 2 rečenice u kojima se toleriše jedna gramatička ili pravopisna greška. U ovom zadatku zabilježen je polovičan uspjeh učenika. Zapazili smo da jedan broj učenika na kraju I ciklusa ne pokazuje smjelost da samo osmisli priču, nedovoljno vlada sopstvenom rečenicom i pokazuje nesamostalnost u korišćenju vještina koje je steklo.

v. Nalazi Upitnika za nastavnike

Kroz ovaj upitnik željeli smo da dobijemo informacije o tome na koje teškoće nastavnici nailaze u samom procesu opismenjavanja. Broj ispitanih nastavnika je 83.

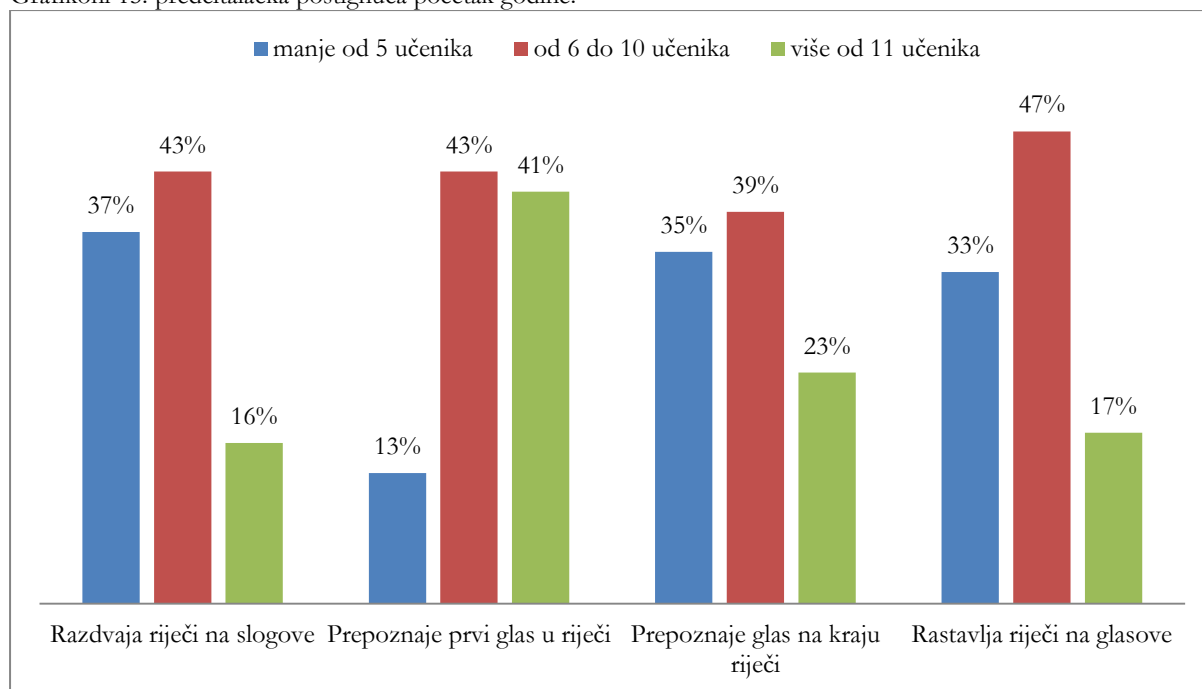
Grafikoni 14: broj nastavnika

Pitanja su raspoređena prema oblastima: karakteristike učenika, ostvarivost ciljeva predmetnoga programa, primjena didaktičkih sredstava, preporuke u odnosu na metode rada i sl. Na neka pitanja se odgovaralo procjenom broja učenika na koje se neka karakteristika i/ili pojava odnosi; na neka se odgovaralo tako što su birali stepen slaganja u odnosu na postavljenu tvrdnju koji se kreće u rasponu od potpuno se slažem do uopšte se ne slažem, na neka pitanja se odgovara sa DA/NE; na neka su slobodno upisivali odgovore (sugestije, preporuke).

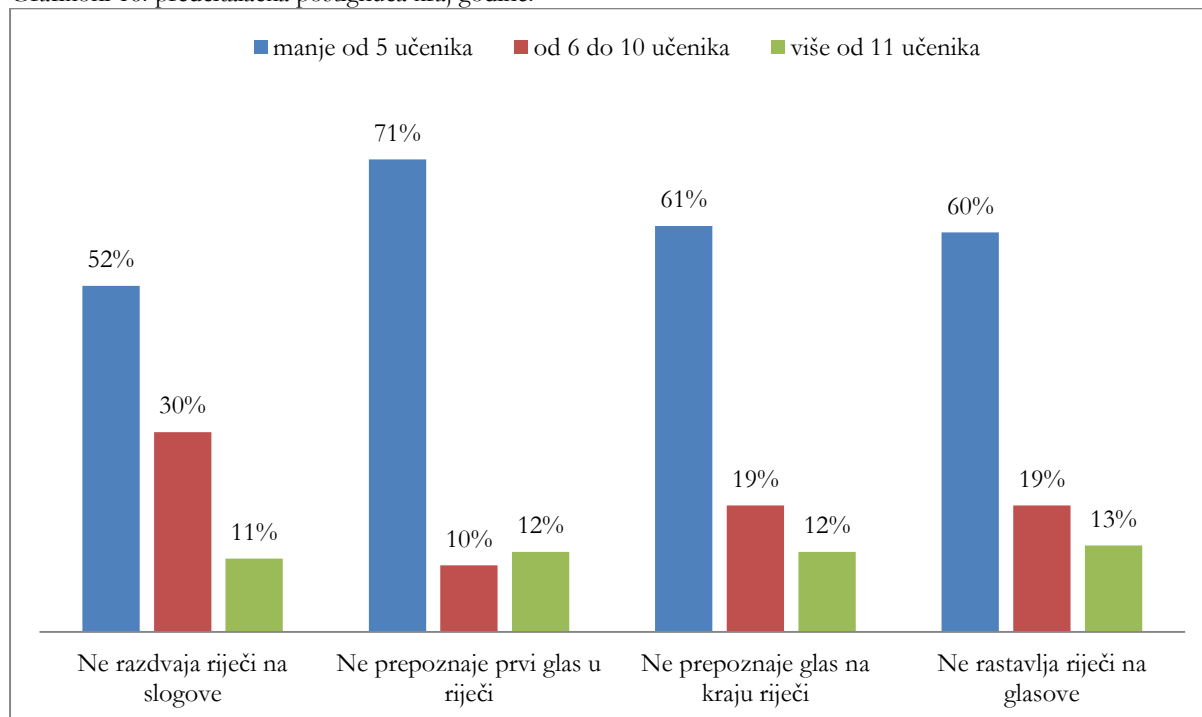
Kao prvo, nastavnici su procjenjivali predčitalačke vještine učenika u jednom odjeljenju u I razredu u odnosu na to da li ili ne razdvaja riječi na slogove, prepoznaje prvi glas u riječi, prepoznaje glas na kraju riječi, rastavlja riječi na glasove.

Grafikoni 15: predčitalačka postignuća početak godine:

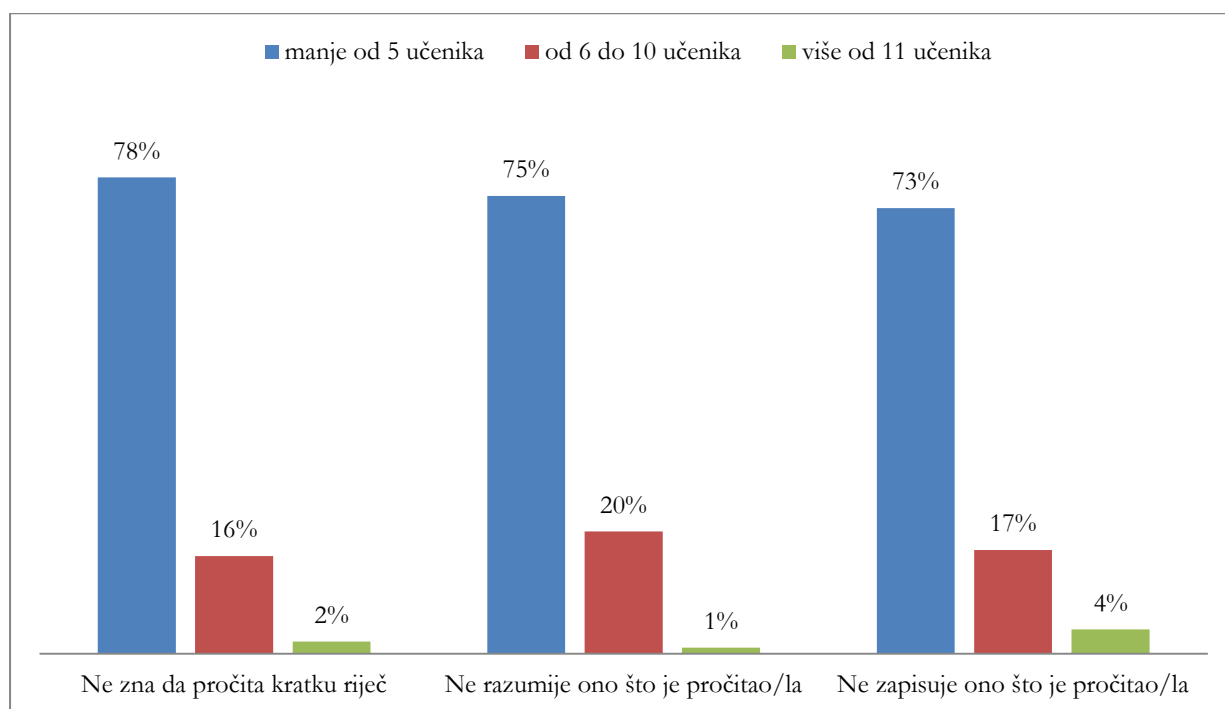
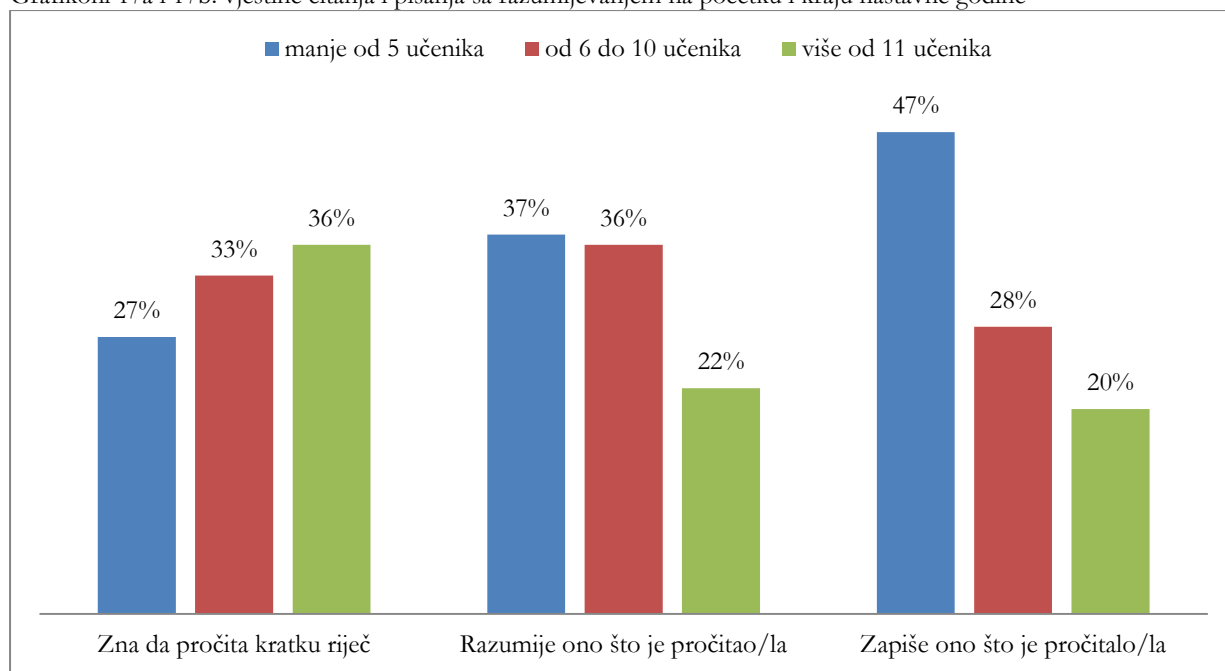
Sljedeće pitanje se odnosilo na procjenu predčitalačkih vještina na kraju nastavne godine.

Grafikoni 16: predčitalačka postignuća kraj godine:

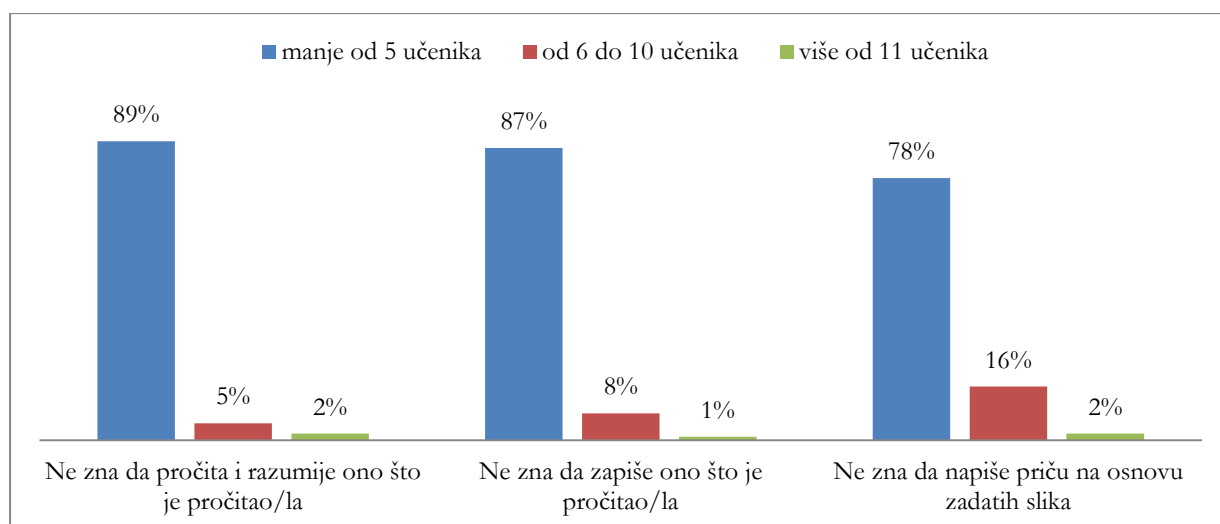
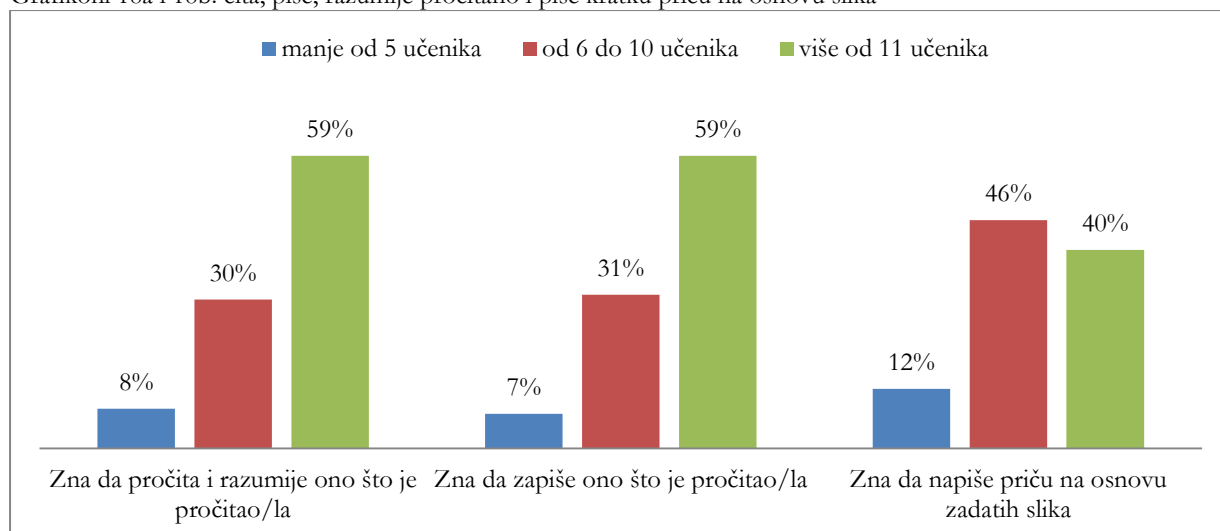
Usljedio je set pitanja koja se odnose na djecu koja pohađaju II razred osnovne škole, odnosno njihove vještine čitanja i pisanja sa razumijevanjem na početku i kraju nastavne godine. Ono što se pokazuje jeste značajno postojanje problema razumijevanja pročitanog i napisanog na nivou odjeljenja, kako na početku, tako i na kraju nastavne godine. Tako se uočava da postoji do 22% slučajeva, odnosno do 5 učenika na nivou odjeljenja, koji na kraju nastavne godine ne čitaju kratku riječ. Potom, da do 25% učenika ne razumije pročitano, odnosno da do 27% otežano zapisuje ono što je pročitalo.

Grafikoni 17a i 17b: vještine čitanja i pisanja sa razumijevanjem na početku i kraju nastavne godine

Sljedeća u nizu su bila pitanja koja su trebala da procijene percepciju nastavnika u odnosu na to koliko su učenici u stanju čitaju, pišu, razumiju pročitano i pišu kratku priču na osnovu slika, na početku i na kraju nastavne godine. Pokazalo se da da uticaj na postignuća na početku godine ima upravo postojanje izvjesnog procenta one dece koja nemaju formiranu cjelinu na kraju prošle nastavne godine, što nije dobra polazna osnova za dalji proces razvijanja čitalačke pisemenosti i usložnjavanje zahtjeva u III razredu. Samim tim se uočava da na kraju nastavne godine teškoće da pročita i razumije ono što je pročitao ima do 11% dece. Poteškoće da zapiše ono što je pročitao ima do 13% dece, a umanjenu vještinu da napiše priču na osnovu slike ima oko 22% učenika.

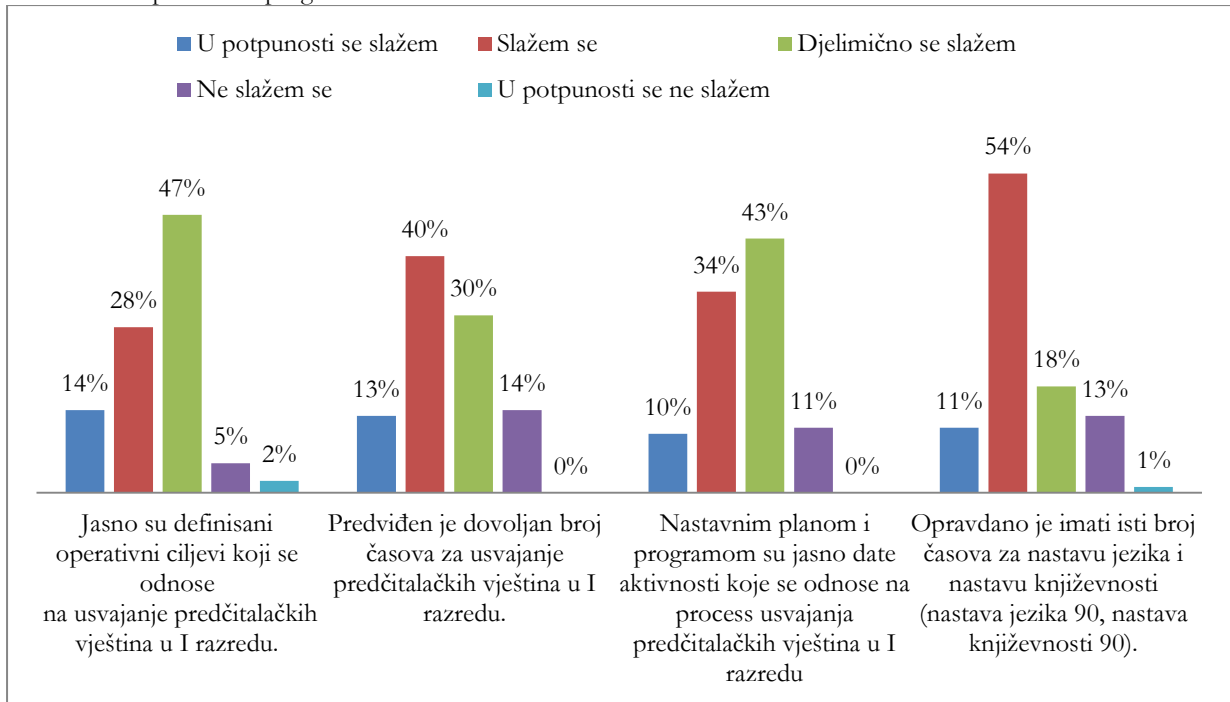
Grafikoni 18a i 18b: čita, piše, razumije pročitano i piše kratku priču na osnovu slika

U drugom dijelu Upitnika pitanja se odnose na funkcionalnost predmetnoga programa za I, II i III razred. Tvrdnje se odnose na to kako su u predmetnome programu postavljeni ciljevi, definisane aktivnosti, sadržaj, pojmovi, broj časova predviđenih za realizaciju. Nivo slaganja je dat kroz petostepenu skalu: od potpuno do uopšte se ne slažem.

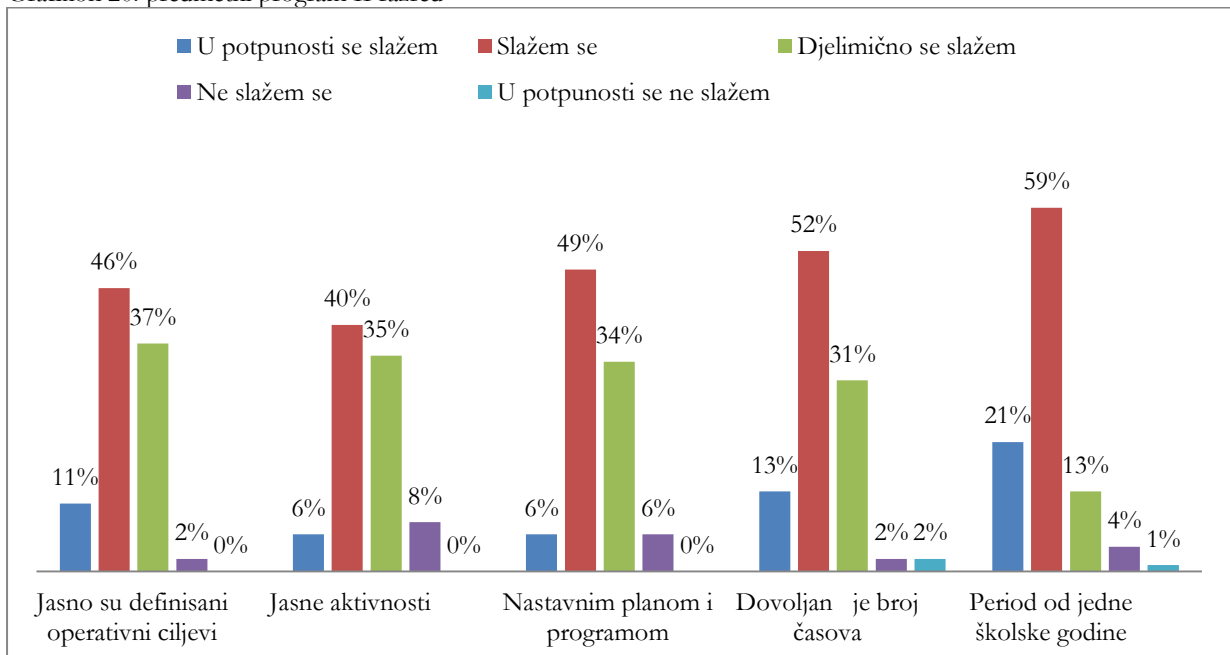
U odnosu na predmetni program za I razred osnovne škole smo dobili da potpuno slaganje sa tvrdnjom u vezi sa jasnoćom definisanih ciljeva izražava 14% nastavnika, visok stepen slaganja je u 28%, a djelimično u 47 % slučajeva. Da su jasno definisani operativni ciljevi koji se odnose na usvajanje predčitalačkih vještina u I razredu potpuno se slaže 13%, uglavnom se slaže 34%, djelimično 43% nastavnika. Da je predviđen dovoljan broj časova za usvajanje predčitalačkih vještina u I razredu potpuno se slaže 13%, uglavnom se slaže 40%, djelimično se slaže 30% nastavnika. Da su nastavnim planom i programom jasno date aktivnosti koje se odnose na proces usvajanja predčitalačkih vještina potpuno se slaže 10% nastavnika, uglavnom se slaže 34%, djelimično se slaže 43% njih. Da je opravdano je imati isti broj časova za nastavu jezika i nastavu književnosti preovladavaju ocjene slaganja: 11% potpuno se slaže, 54% se uglavnom slaže, 18% se djelimično slaže, a 13% se ne slaže.

Grafikon 19: predmetni program I razred

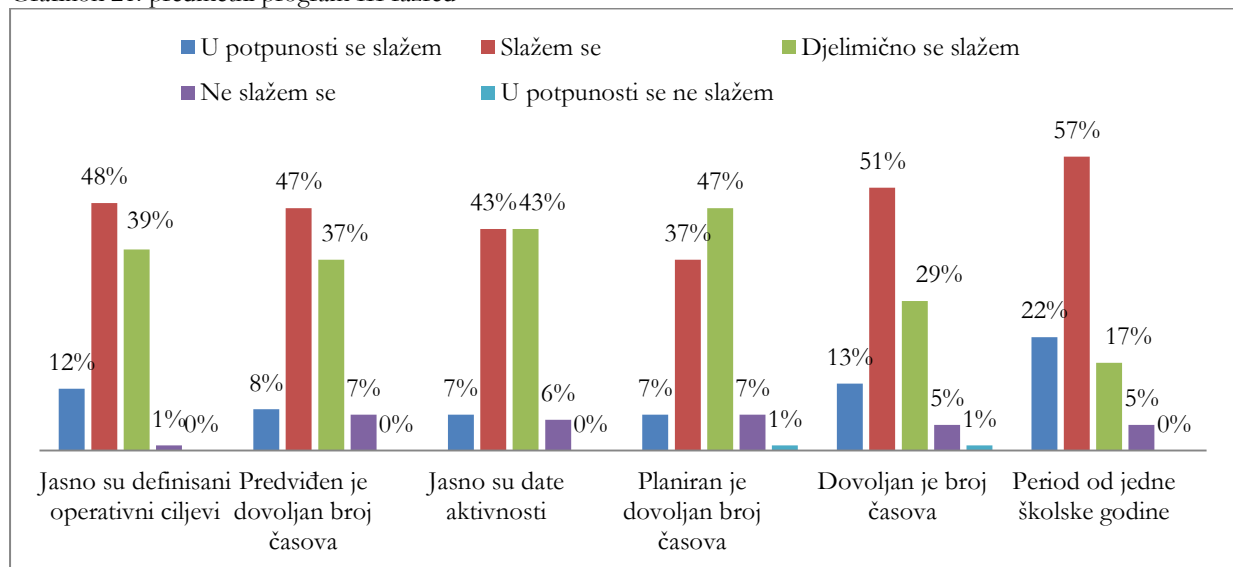
Za predmetni program za II razred osnovne škole procjene su sljedeće. Da su jasno definisani operativni ciljevi koji se odnose na usvajanje čitalačkih vještina u potpunosti se slaže 11%, uglavnom se slaže 46%, djelimično se slaže 37% nastavnika. Da su jasno date aktivnosti koje se odnose na proces usvajanja čitalačkih vještina u potpunosti se slaže 6%, uglavnom 49%, a djelimično 34% nastavnika. Da je dovoljan broj časova za nastavu jezika i nastavu književnosti u potpunosti se slaže 13%, uglavnom se slaže 52%, a djelimično se slaže 31% nastavnika. Procjena da je period od jedne školske godine dovoljan da učenici ovladaju i usvoje 128 simbola ćirilicnog pisma sa osnovnim elementima čitanja i pisanja je sljedeća: u potpuno se slažem daje 21% nastavnika, uglavnom se slažem 59%, a djelimično se slažem 13%.

Grafikon 20: predmetni program II razred

Tvrđnje koje se odnose na predmetni program za III razred osnovne škole pokazuju da se 12% nastavnika potpuno slaže, 48% uglavnom slaže, 39% djelimično slaže da su jasno definisani operativni ciljevi koji se odnose na usvajanje čitalačkih vještina. Predviđen je dovoljan broj časova za usvajanje čitalačkih vještina potpuno se slaže 8%, uglavnom 47%, a djelimično 37% nastavnika. Da su jasno date aktivnosti koje se odnose na proces razvijanja čitalačkih vještina u potpunosti se slaže 7% nastavnika, u procentima od po se njih 43% se uglavnom i djelimično slaže. Planiran je dovoljan broj časova za razvijanje i korištenje sposobnosti čitanja i pisanja u cilju zapažanja, iskazivanja svojih misli i ošćanja u potpunosti smatra 7%, uglavnom 37%, a njih 47% djelimično. Da je dovoljan broj časova za nastavu jezika i nastavu književnosti u potpunosti se slaže 13%, uglavnom se slaže 51%, a djelimično se slaže 29%. Da je period od jedne školske godine potpuno dovoljan da učenici ovladaju i usvoje 128 simbola latiničnog pisma sa osnovnim elementima čitanja i pisanja smatra 22%, uglavnom 57%, a djelimično 17% nastavnika.

Grafikon 21: predmetni program III razred

Treći dio Upitnika je ispitivao stavove o nekim pitanjima u vezi nastavnoga procesa, sugestije i preporuke za poboljšanje procesa opismenjavanja, za izradu metodičkog modela i procedura nastave za podršku unaprjeđenju čitalačke pismenosti.

Kao najveći izazov za same učenike I razreda je sugerisano: rastavljanje riječi na glasove, pravilan izgovor glasova, analiza i sinteza glasova u riječi, razlikovanje pojmova - glas, slovo, riječ, sticanje radnih navika, sadržajnost tekstova. U II razredu su to: neadekvatna osnova potrebna za II razred, vještine govornog izražavanja, grafomotorička zrelost, čitanje sa razumijevanjem pročitano, samostalnost pri čitanju, osnovna pravopisna pravila, sadržajnost tekstova. U III razredu ukazuju na: upotrebu oba pisma bez miješanja, čitanje sa razumijevanjem, usvajanje pravopisnih pravila, bogatstvo rječnika i sigurnost usmenog izražavanja, samostalnost u sastavljanju i pisanju kraćih tekstova, usmeno i pismeno pričavanje, analiza teksta, odabir sadržajnih tekstova.

Kao probleme na koje nastavnici nailaze u radu sa učenicima I razreda smo dobili: prepoznavanje i izgovor glasova; razdvajanje riječi na glasove (na početku, sredini i kraju riječi); imenovanje na zadati glas; rastavljanje riječi na slogove; prepoznavanje slova;

prevelik broj umjetničkih i neumjetničkih tekstova; neprilagođenost sadržaja tekstova; nedovoljna vizuelna nastavna sredstva. Kao najčešće načine prevazilaženja su koristili: više časova za vježbanje; učenje kroz igru – putem ornamenata, upotrebom očiglednih sredstava; individualni rad; rad sa logopedom.

U II razredu su kao problem izlistani: početno čitanje i pisanje, ščitavanje, nepravilno izgovaranje glasova, pamćenje i prepoznavanje slova, rukopis, neprilagođenost tekstova, mnogo neumjetničkih tekstova. Rješenja su: više časova za jedan tekst, grafomotoričke i vježbe za razvoj vizuelne percepcije, individualni rad sa učenicima, odgovarajuća nastavna, prije svega očigledna sredstva, intenzivnija korelacija, rad sa logopedom.

U III razredu poteškoće su usvajanje latinice, miješanje latinice i ćirilice, razumijevanje pročitano, izražavanje misli, rukopis, pravopisna pravila, pismeno prepričavanje, nepilagođenost sadržaja tekstova, mali broj časova za obradu teksta, čitanje. Načini prevazilaženja: više časova za vježbanje, izbor tekstova prilagođen uzrastu, intenzivnija korelacija, više slikovnog materijala i priča po slikama, diferencirana i dopunska nastava.

Prijedlozi za poboljšanje procesa opismenjavanja u I razredu su rad na uočavanju glasova, više časova iz oblasti jezika i za vježbanje, veći broj zadataka za glasove i za usmeno izražavanje, više grafomotoričkih vježbi, nastavnih sredstava i didaktičkih materijala, drugačija raspodjela časova za jezik i književnost, preciznije definisanje ciljeva i aktivnosti.

Sugestije za II razred su: više časova iz oblasti jezika, za uvježbavanje, opismenjavanje. Više neumjetničkih tekstova koji su prilagođeni uzrastu. Sastavljanje kraćih sastava, priča po slici, dovrši priču, veći broj zadataka za glasove, više vremena za obradu slova. Osavremenjavanje didaktičkih sredstava, vježbe, dodaci u udžbenicima. Drugačija raspodjela časova za jezik i književnost, više časova usmenog i pismenog izražavanja, preciznije definisanje ciljeva i aktivnosti.

Ideje za III razred su: više časova za uvježbavanje iz oblasti jezika, opismenjavanje, čitanje, sastavljanje tekstova, prepričavanje. Prilagoditi gradivo uzrastu učenika, drugačija raspodjela časova za jezik i književnost, preciznije definisanje ciljeva i aktivnosti, savremenija didaktička i nastavna sredstva, više neumjetničkih tekstova, promjena lektire.

Preporuke u odnosu na metodiku rada za poboljšanje procesa za I razred su: prilagođavanje gradiva uzrastu učenika i smanjivanje broja ciljeva; učenje štampanih slova, riječi rastavljati na glasove, slogove; češća primjena metoda savremene nastave - individualizacija nastave, učenje kroz igru, izvođenje očigledne nastave; didaktički oblikovani udžbenici, angažovanje logopeda. Za II razred preporuke su sljedeće: revizija programa - prilagoditi gradivo uzrastu učenika i smanjiti broj ciljeva; ponuditi više tekstova za vježbanje i metoda savremene nastave; prilagođavanje lektire i tekstova. Za III razred su navedene ove preporuke: unaprijeđenje plana i programa, ranija obrada latiničnog pisma; rad na vještini govornog i pismenog izražavanja uz više časova za vježbanje; učenje kroz igru, individualizacija i izvođenje očigledne nastave; didaktički oblikovani udžbenici, prilagoditi lektire i tekstove, i dr.

Zajednički svim razredima su prijedlozi za unaprijeđenje saradnje sa stručnom službom.

VII. Zaključci

U Istraživanju koje smo sprovedi namjera je bila da ispitamo karakteristike dece u I ciklusu osnovne škole u odnosu na sljedeće oblasti: detektovanje i opis svojstva predčitalačkih vještina u I razredu, čitalačkih vještina u II razredu i pisanje i razumijevanje pročitano u III razredu. Na osnovu nalaza istraživanja izvedeni su zaključci koji će omogućiti da preporučimo metodologiju rada u u I ciklusu.

Zapaženo je da značajan broj dece još uvijek ne vlada konceptom povezivanja glasova u slogove, što govori o tome da se ne primjenjuje rano ovladavanje funkcionalnim povezivanjem simbola. Nalazimo da postoji značajan broj učenika koji imaju poteškoće u razumijevanju toga da se riječi sastoje od glasova, kao i onih koji imaju strukturalne teškoće u doživljaju riječi kao cjeline.

Učenici u II razredu ne diferenciraju štampana i pisana slova i imaju poteškoće sa interpunkcijom. Takođe, poteškoće postoje i u odnosu na kapacitet opšteg razumijevanja i istovremene obrade informacija; u kvalitetu donošenja odluke na osnovu prethodno napisanog u priči, kao i u iskustvenom snalaženju u novim situacijama. Primijećeno je postojanje elemenata disleksije i disgrafije, kao što su: greške povezivanja riječi u rečenici, neispravna interpunkcija i sl.

Među učenicima u III razredu postoje razlike u opisu viđenog: da nakon percipiranja svoj doživljaj slike elaboriraju kroz jednostavnu i jasnu rečenicu, pokažu kreativnost u opisu, koriste prethodna iskustva. Vidljiva je nesigurnost u pisanju, nedovoljna ovladanost finom grafomotorikom, neodlučnost u pisanju u nizu, i sl. Uočeno je prisustvo nepoznavanja gramatičkih pravila: upotreba velikog slova, znaka interpunkcije, neizdiferencirano upotrebe štampanih i pisanih slova. Postoje poteškoće u odnosu na zamjenu slova, spajanje riječi, dodavanje sloga prethodne riječi, izostavljanje slova, riječi.

Nastavnici su ukazali da oko 1/5 učenika na kraju nastavne godine III razreda ne čita kratku riječ, da oko 1/4 ne razumije pročitano, odnosno da do 27% otežano zapisuje ono što je pročitao. Na kraju nastavne godine teškoće da pročita i razumije ono što je pročitao ima otprilike svako deseto dijete, da zapiše ono što je pročitao ima do 13% dece, a da umanjenu vještinu da napiše priču na osnovu slike ima oko 22% njih.

U odnosu na predmetni program za I ciklus zaključujemo da postoji potreba da se jasnije definišu ciljevi, poveća broj časova za usvajanje predčitalačkih vještina, odnosno drugačije rasporedi broj časova za nastavu jezika i nastavu književnosti, kao i da se jasnije predlože aktivnosti koje se odnose na proces usvajanja predčitalačkih vještina.

Ovo je potvrđeno i kroz opisne sugestije od strane nastavnika koje su dominantno orijentisane na prilagođavanje gradiva uzrastu učenika kroz unaprjeđenje plana i programa, smanjenje broja ciljeva, raniju obradu latiničnog pisma. Takođe je nužno osavremenjivanje nastave kroz: interaktivne metode, individualizaciju, učenje kroz igru, izvođenje očigledne nastave, više tekstova za vježbanje, didaktičko oblikovanje udžbenika (više priča po slikama), prilagođavanje lektire i tekstova, i dr.

Zajednički su prijedlozi za unaprjeđenje saradnje sa stručnom službom, logopedom.

VIII. Preporuke

Na bazi prethodnih nalaza koncipirali smo istraživačke preporuke koje će biti osnova za izradu metodskih uputstava za I ciklus.

1. **Na ranom uzrastu** primjenjivati nastavne metode usmjerene na ovladavanje sadržajima koji se odnose na simbole, kroz korišćenje štampanog materijala za najčešće riječi iz svakodnevnog života, kao i kroz izradu didaktičkog materijala za učenje slova i brojeva
2. **U I razredu:**
  - a. Staviti akcenat na razvoj predčitalačkih vještina. Napraviti raspored stimulisanja glasova na početku riječi u skladu s njihovim usvajanjem u procesu progovaranja. Zatim, primijeniti vremensku distancu potrebnu za usvajanje percepcije pojedinih glasova (zvučni, bezvučni i sl). Koristiti shemu za postupni razvoj sposobnosti razbrajanja riječi na glasove: polazi se od slogova, pa riječi od tri glasa. Korisno je vježbati prepoznavanje prvog glasa, razbrajanja riječi, posljednjeg glasa. Poželjno je pripremiti slikovni materijal koja bi podstakao formiranje jasnog misaonog toka pretočenog u jednostavnu rečenicu (razvoj svijesti o elementima rečenice i riječi).
  - b. Metodologiju rada usmjeriti ka funkcionalnim znanjima i elaboraciji na osnovu očiglednog.
  - c. Osnažiti rad na grafomotorici: pored izvođenja raznih linijskih figura iskoristiti korelaciju i aktivnosti na ostalim časovima. Na primjer kroz likovne aktivnosti raditi ne samo crtanje, već i rezanje, lijepljenje kolaž papira, mozaika od pirinča, pšenice, prikupljanje sitnih materijala iz prirode što zahtijeva precizne, mikro pokrete šake i prstiju. To mogu biti i popunjavanje pijeskom ili sitnim elementima posude sa sitnim grom koje zahtijevaju preciznost. Zatim, pravljenje poznatih slova sklapanjem sitnih puzzli, valjanjem gline i plastelina, izrada materijala sa tačkicama po kojima se reže i podstiče interesovanje učenika i sl.
3. **U II razredu:**
  - a. Raditi u skladu sa principom od jednostavnog ka složenijem, prilikom ovladavanja vještinom pisanja.
  - b. Dati više vremena za ovladavanje štampanim slovima. Napraviti raspored učenja prema karakteristikama glasova i njihovim učenjem u procesu progovaranja. Učiti najviše dva slova zajedno. Napraviti veći vremenski raspon između uvođenja novih slova. Ponuditi materijal za čitanje koji sadrži kratke riječi koje se sastoje od 3-4 slova kako bi dijete razvilo samopouzdanje i motivaciju da dalje uči. Takođe, tekstove u kojima se vodi računa o dužini riječi (od 3 do 5 slova), rečenica (3 do 6 riječi) i deci interesantne teme kako bi ih u potpunosti motivisao. Posvetiti više pažnje i vremena usvajanju gramatičkih - pravopisnih pravila.
  - c. Potencirati opšte razumijevanje i istovremenu obradu informacija, primjenu ranije stečenog znanja i iskustveno snalaženje, posebno u odnosu na nove situacije.

4. Za III razred:

- a. Podsticati vještine razumijevanja, primjene pročitano i situacionog rješavanja problema.
  - b. Raditi na podsticanju kreativnosti pisanja uz podršku slikovnog materijala koji bi imao motivišuću ulogu u procesu nastanka priče.
  - c. Ohrabrivati samostalno i pisanje na osnovu štampanog materijala prilagođenog interesovanjima djeteta; uz podršku učitelja i učenici osmišljavaju neumjetničke tekstove sa omiljenim temama - nakon koga treba da odgovore na ciljana pitanja iz teksta postavljene tako da pokreću procese mišljenja na osnovu pročitano; vježbati sa učenicima vještinu da se fokusiraju na tekst kao izvor informacija i osnov učenja.
- 5. Sugerise se unaprjeđenje plana i programa, smanjenje broja ciljeva, jasnije definisanje ciljeva, povećanje broja časova za usvajanje predčitalačkih vještina, odnosno drugačiji raspored broj časova za nastavu jezika i nastavu književnosti, obogaćivanje predloženih aktivnosti.**
- 6. Predlaže se ranije uvođenje latiničnog pisma.**
- 7. Imperativ je revitalizacija principa aktivne nastave, odnosno primjena inovativnih i metoda savremene nastave - individualizacija nastave, učenje kroz igru, izvođenje očigledne nastave.**
- 8. U nastavi primjenjivati više tekstova za vježbanje, didaktičko oblikovanje udžbenika (više priča po slikama), prilagođavanje lektire i tekstova, i dr.**
- 9. Unaprijediti timski rad, korelaciju, instruktivnu i savjetodavnu ulogu pedagoga, psihologa, logopeda usmjerene ka samostalnosti nastavnika.**
- 10. Sprovesti obuke za prepoznavanje poteškoća čitanja i pisanja i ohrabriti nastavnike za intervenisanje i rad sa učenicima sa elementima disleksije i disgrafije.**
- 11. Izraditi metodičke modele nastave za podršku unaprjeđenju čitalačke pismenosti.**
- 12. Pilotirati, uraditi monitoring i evaluaciju metodskih modela za unaprjeđenje čitalačke pismenosti u 5 škola; unaprjeđenje i akreditovanje programa.**

Autorke:

Anita Marić, logopedica

Budimirka Peruničić, profesorica razredne nastave,

Jadranka Gavranović, pedagog

Mr Tamara Milić, psihološkinja